

***Adalékok a három császár szövetségéhez a szerb–bolgár
kapcsolatok tükrében: a Bregovo-affér története (1884)***

Jelige: Hóvirág

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS	2
I/1. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA ÉS A KUTATÁSI KÉRDÉSEK	2
I/2. A KUTATÁS FORRÁSBÁZISAI	3
I/3. HISTORIOGRÁFIA ÉS KUTATÁSMÓDSZERTAN	4
II. AZ OSZTRÁK-MAGYAR–OROSZ BALKÁNI-POLITIKA ÉS A SZERB–BOLGÁR KAPCSOLATOK JELLEGE 1879–1883 KÖZÖTT	7
III. A BREGOVO-AFFÉR DIPLOMÁCIATÖRTÉNETI ASPEKTUSAI 1884-BEN.....	12
III/1. A KONFLIKTUS OKAI.....	12
III/2. A KONFLIKTUS ESZKALÁLÓDÁSA (1884. MÁRCIUS 6. – JÚNIUS 9.).....	15
III/3. A NAGYHATALMI MEDIÁCIÓ: A MODUS PROCEDENDI KIALAKÍTÁSA (1884. JÚNIUS 10. – JÚNIUS 22.).....	19
III/4. A SZÓFIAI KONFERENCIA (1884. JÚNIUS 23. – JÚLIUS 2.).....	24
III/5. A BELGRÁDI KONFERENCIA (1884. JÚLIUS 3. – JÚLIUS 26.).....	26
III/6. A BERLINI KONFERENCIA (1884. AUGUSZTUS 7.)	28
IV. KONKLÚZIÓ ÉS KITEKINTÉS	30
V. BIBLIOGRÁFIA.....	33
V/1. KIADATLAN LEVÉLTÁRI FORRÁSOK.....	33
V/2. KIADOTT FORRÁSOK.....	33
V/3. MONOGRÁFIÁK.....	34
V/4. TANULMÁNYOK	36

I. BEVEZETÉS

I/1. A témaválasztás indoklása és a kutatási kérdések

A XIX. század második felében az Osztrák-Magyar Monarchia és az Orosz Birodalom a Balkán-félszigetet érdekszférájának tekintette. A két hatalom balkáni vetélkedéséről és a három császár szövetségéről szóló monográfiákkal és tanulmányokkal könyvtárakat lehetne megtölteni. Azonban az osztrák-magyar–orosz külpolitika konfliktuskezelési mechanizmusainak párhuzamos és komparatív vizsgálata még nem került a történettudományi kutatások fókuszába.

A dolgozatban arra vállalkozom, hogy Ausztria-Magyarország és Oroszország válságkezelési stratégiáit egy esettanulmányon, a Szerbia és Bulgária között 1884-ben kibontakozó ún. bregovói határincidensen (1884–1888) keresztül elemezzem, azonban a dolgozat terjedelmi korlátai miatt a vizsgálódás időkerete az 1884-es évre terjed ki, amely a három császár szövetségének a konfliktushoz kapcsolódó érdemi tárgyalásait fedi le. A jól megragadható balkáni konfliktus elemzésén keresztül eredményesen bemutatható, hogy hogyan avatkozott be az osztrák-magyar, az orosz és a német diplomácia a félsziget viszonyaiba. Rávilágít a bécsi, a berlini és a szentpétervári kormányzat magatartására, és arra, hogy milyen folyamatok működtek a három császár szövetségén belül, s ez támpontként szolgálhat a nagyobb tendenciák megértéséhez is. A választásom azért esett erre az ügyre, mert azon túlmenően, hogy a hazai történetírás egyik ismeretlen fejezete, a nemzetközi szakirodalomban sem kapott még kiemelt figyelmet a három császár szövetségének a Bregovo-ügyben alkalmazott válságkezelési módszereinek vizsgálata.

A kutatás forrásainak és szakirodalmi háttérének áttekintése után a második fejezetben röviden kitérek a Monarchia és Oroszország kapcsolatrendszerére és balkáni pozícióira, valamint a szerb–bolgár kapcsolatok jellegére 1879–1883 között. A dolgozat központi részében megvizsgálom a bregovói konfliktus előzményeit és okait, majd a nagyhatalmi mediáció folyamatát a következő kutatási kérdések mentén elemzem: Hogyan viszonyult és milyen magatartást tanúsított a berlini, a bécsi és a pétervári diplomácia a konfliktus kialakulása és eszkalálódása során? Milyen motivációi voltak a nagyhatalmi mediációnak? Volt-e fordulat az érintett hatalmak válságkezelési módszereiben? Miként valósult meg Szerbia és Bulgária érdekérvényesítése a közvetítés során? Milyen eredménye volt a nagyhatalmi beavatkozásnak?

I/2. A kutatás forrásbázisai

A dolgozat kiadatlan külföldi levéltári anyagokra és publikált forrásokra épít. A kutatás során lehetőségem volt egy hónapon keresztül az *Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv/Politisches Archiv*¹ részlegén anyaggyűjtést folytatni. A HHStA PA/I 460-as jelzet alatt a három császár szövetségéhez évkörileg kapcsolódó iratokat vizsgálhattam.² A Bregovo-affér történetéhez a vonatkozó dokumentumokat egy dobozba, HHStA PA/XV 85-ös jelzetű gyűjteménybe csoportosították az 1884-es évre vonatkozóan.³ Értékes információkat tartalmazott a HHStA PA/XL 55-ös irategyüttes, amelyben Ferenc József és gróf Kálnoky Gusztáv közös osztrák-magyar külügyminiszter levelezése található.⁴ A timoki felkelés diplomáciai kezeléséhez az évkörileg kapcsolódó szófiai és belgrádi jelentéseket néztem át.⁵ Mindezekén túl fontosnak tartottam az orosz diplomáciai anyagok vizsgálatát, de a korszakra vonatkozóan nem születtek publikált forráskiadványok. Szerencsére azonban az Oroszországból küldött iratok témáit ismertető levéltári anyagban számos kivonat készült az orosz diplomaták leveleiről, amiből megismerhető a pétervári kormányzat álláspontja.⁶

A kiadott forráskiadványok segítségével a német, a bolgár és a szerb külügy attitűdjét szerettem volna megvilágítani. Ennek eredményeként került a vizsgálati körbe a bolgár diplomácia esetében a *Vănšnata Politika na Bălgarija. Dokumenti i materialii. Tom pârvi 1879–1886*,⁷ míg német részről a *Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes. Band 3. Das Bismarckische Bündnissystem*⁸ és a *Die Gesammelte Werke. Schriften 1884–1885*⁹ forrásanyaga. A szerb iratokat az *Istorija srpske diplomatije Dokumenta* című sorozatban – a pétervári¹⁰ és a bécsi¹¹ követség anyagait külön-külön kötetben – publikálták, azonban a bregovói ügghöz nem

¹ A továbbiakban: HHStA PA.

² HHStA PA/I 460 – Geheime Liassen XII. Drei-Kaiser-Bündnis 1884.

³ HHStA PA/XV 85 – Bulgarien Liasse III.: Bregovo-Affaire 1884. Az iratok tematikus elrendezésével magyarázható, hogy a belgrádi (HHStA PA/XIX 18.), a szófiai (HHStA PA/XV 21.) és a pétervári (HHStA PA/X 80.) osztrák-magyar diplomatáknak küldött utasításokat és az onnan érkező jelentéseket tartalmazó gyűjteményekben a vizsgált témakörhöz kapcsolódóan nem találtam érdemi anyagot.

⁴ HHStA PA/XL 55 – Vorträge und Allerhöchste Handschreiben 1879–1886.

⁵ HHStA PA/XV 20 – Berichte aus Bulgarien 1883.; HHStA PA/XIX 17 – Berichte, Weisungen, Varia aus Serbien 1883.

⁶ HHStA PA/X 13 – Protocolles aus Russland 1884–1885.

⁷ ВПБ/1.

⁸ GP/3.

⁹ DGW/1884–1885.

¹⁰ ИСДД/Петербург/1879–1888.

¹¹ ИСДД/Беч/1878–1891.

tartalmaztak érdemi információt. A kiadott naplók és memoárok esetében a pétervári német nagykövet, Hans Lothar von Schweinitz feljegyzéseit volt lehetőségem megvizsgálni.¹²

I/3. Historiográfia és kutatósmódszertan

A kutatás szakirodalmi háttérének áttekintése komplex feladat. A teljesség igénye nélkül azokat a műveket említem, amelyek közvetlenül hozzájárultak a dolgozat elkészítéséhez. A fontosabb szakirodalmakat azok nyelvi és tartalmi sokrétősége miatt tematikusan, történetírói megközelítések szerint vizsgálom.

A nagyhatalmi politika és a bismarcki szövetségi rendszer megjelenítése jelentősen meghatározta a történeti munkák jellegét. Az 1920-as évektől láttak napvilágot azok a diplomáciatörténeti szakirodalmak, amelyek forrásfeltáráson alapultak. Ezek között Wolfgang Windelband és W. N. Medlicott munkái voltak a legmeghatározóbbak, akik a nagyhatalmak közötti kapcsolatrendszereket vizsgálták.¹³ Az 1960-as évektől egyre nagyobb számban jelentek meg a nemzetközi kapcsolatokat vizsgáló művek. Ezen belül elsőként az orosz külpolitikával kapcsolatos kutatásokra térek ki.

Ny. Sz. Kinyapina, Sz. D. Szkazkin és V. M. Hvosztov kutatásai a keleti kérdés részproblémái mellett Oroszország befolyásszerzési törekvéseit és a három császár szövetségének kapcsolatrendszerét tárgyalták.¹⁴ Említést érdemel még O. V. Orlik munkája, aki az 1856 és 1894 közötti orosz külpolitikát a hagyományos, kronologikus megközelítés mellett már geopolitikai régiókra bontva tárgyalta.¹⁵ Az Osztrák-Magyar Monarchiának a nagyhatalmakhoz fűződő viszonyát elemezte F. R. Bridge és Diószegi István, akik átfogó képet adtak a Monarchia balkáni és nagyhatalmi kapcsolatrendszeréről.¹⁶ Walter Rauscher a *Zwischen Berlin und St. Petersburg. Die österreichisch-ungarische Außenpolitik unter Gustav Graf Kálnoky 1881–1895*¹⁷ című könyvében részletesen bemutatta a nemzetközi kapcsolatok alakulását, a fő hangsúly pedig a nagyhatalmi politikára irányult. Fontosnak tartom továbbá megemlíteni az Ormos Mária–Majoros István szerzőpárosnak az európai diplomáciatörténetre vonatkozó összefoglalását.¹⁸

¹² Schweinitz, 1929.

¹³ Windelband, 1942.; Medlicott, 1945., 1956.

¹⁴ Киняпина, 1974.; Сказкин, 1974.; Хвостов, 1977.

¹⁵ Орлик, 1999.

¹⁶ Bridge, 1972., 1989.; Diószegi, 1987.

¹⁷ Rauscher, 1993.

¹⁸ Ormos–Majoros, 2003.

Vannak olyan szerzők, akik a *nagyhatalmak balkáni kapcsolatrendszerét* elemezték. Charles Jelavich a *Tsarist Russia and Balkan Nationalism*¹⁹ című könyvében arra kereste a választ, hogy a szerb és bolgár politikában hogyan érvényesülhetett az orosz befolyás, de részletesen kitért a szerb, valamint a bolgár bel- és külpolitikára is. Ehhez kapcsolódnak Barbara Jelavich művei, aki a balkáni nemzetállamok létrejöttének körülményeire²⁰ és Oroszország balkáni pozícióira fókuszált.²¹ Jelen kutatás szempontjából meghatározónak tekinthető Palotás Emil munkássága.²² Ezek közül a *Machtpolitik und Wirtschaftsinteressen. Der Balkan und Rußland in der österreichisch-ungarischen Außenpolitik 1878–1895*²³ egy egészen új szemléletű munka volt, ugyanis a Monarchia balkáni politikáját és Oroszországhoz fűződő kapcsolatát már nem csak diplomáciai, hanem stratégiai és gazdasági szempontból is vizsgálta. Ian D. Armour tanulmányában a Monarchia és Szerbia kapcsolatát I. Milán szerb királynak a Bécshez fűződő kapcsolatrendszerén keresztül mutatta be.²⁴ Demeter Gábor munkái pedig a Monarchia balkáni törekvésének geopolitikai²⁵ és gazdasági²⁶ vonalát helyezték előtérbe.

Fontos kitérni a *balkáni államok külkapcsolataira* is. Bulgária történetéhez Szimeon Radev munkája nyújtott fogódzót.²⁷ Jelena Sztatelova főként bolgár, részben orosz források alapján tekintette át Bulgária külpolitikáját.²⁸ Radoszlav Misev az osztrák-magyar–bolgár, míg Janko Gocsev a bolgár–orosz kapcsolatokat dolgozta fel, utóbbi a bulgáriai orosz befolyásgyakorlásra helyezve a hangsúlyt.²⁹ Ezen a ponton kell megemlítenünk Hans-Joachim Böttchernek a Battenberg Sándor bolgár fejedelemről készült monográfiáját.³⁰ Szerbia nemzetközi kapcsolatainak az 1880-as évekre vonatkozóan viszonylag kevés feldolgozása van. A kiindulópontot a Slobodan Jovanović által 1927-ben I. Milán uralkodásáról írt monográfia képezi.³¹ Szerbia történetének modern szempontú feldolgozásai közül Michael

¹⁹ Jelavich, 1958.

²⁰ Jelavich, 1977.

²¹ Jelavich, 1991.

²² Palotás, 1982., 1989.

²³ Palotás, 1995.

²⁴ Armour, 2014.

²⁵ Demeter, 2017.

²⁶ Demeter, 2016., 2018.

²⁷ Радев, 1910.

²⁸ Стателова, 1979.

²⁹ Мишев, 1988.; Гочев, 2006.

³⁰ Böttcher, 2021.

³¹ Јовановић, 1927.

Boro Petrovich munkája érdemel említést,³² míg a szerb–orosz kapcsolatokat Duško M. Kovačević elemezte az 1878–1889-es periódusra vonatkozóan.³³

A kérdéskör kutatható az *egyéb, a téma szempontjából releváns problémaközpontú megközelítések* felől is. A hadtörténeti szempontokhoz illeszkedik Vojislav V. Vuković-nak az 1885–1886-os szerb–bolgár háború diplomáciatörténetét feldolgozó monográfiája és Scott W. Lackey munkája, amely a timoki felkelést követően kialakuló szerbiai válsághelyzet kapcsán tárta fel a bécsi kormányzat Szerbia megszállására vonatkozó elképzeléseit.³⁴ Fontos szólnunk Dimitrije Djordjević-nek a timoki felkelést és Gueorgui Peevnek a bregovói incidenst a szerb–bolgár kapcsolatok tükrében elemző írásáról.³⁵ Momir Samardžić a szerb határok kérdését kutatta, azonban az ezzel kapcsolatos elemzéseiben a Bregovo-affér következtében kialakuló nagyhatalmi mediációt már nem vizsgálta,³⁶ míg monográfiájában³⁷ a bolgár-ellenes szerb politikára fókuszált. Hasonlóképpen jelentős Andrej Pantev tanulmánya, aki a Belgrád és Szófia közötti emigráns-kérdést dolgozta fel az 1883–1886 közötti periódusban.³⁸

A következő pár mondatban bemutatom a dolgozat módszertani hátterét. A kutatás során Schrek Katalin módszertani megközelítését és fogalomhasználatát alkalmaztam, aki a monográfiájában a keleti kérdés vonatkozásában az 1820–1830-as évek angol–oroszl diplomácia konfliktuskezelési mechanizmusait kutatta és geopolitikai régióként vizsgálta azokat. A szerző az eszközök tekintetében megkülönböztette a be nem avatkozás elvét, a diplomáciai úton történő tárgyalást és a közbeavatkozás két típusát, a közvetítést (mediációt) és a fegyveres intervenciót. A nagy mennyiségű diplomáciai forrás és a kiválasztott bregovói ügy lehetővé tette, hogy az osztrák-magyar, az orosz és a német diplomácia konfliktuskezelési mechanizmusait és motivációit párhuzamosan, egymással összehasonlítva elemezzem.³⁹ A levéltári kutatás során két nehézséggel szembesültem: egyfelől számos dokumentumra nem írták fel a keltezés dátumát és a sorszámát, másfelől számos esetben nem kronológiai sorrendben érkeztek Bécsbe az iratok, így a történéseket utólagosan kellett rekonstruálnom.

³² Petrovich, 1978.

³³ Ковачевић, 2003.

³⁴ Вуковић, 1956., Lackey, 1992.

³⁵ Djordjević, 1979., Peev, 2002.

³⁶ Самарџић, 2003., 2006a., 2006b.

³⁷ Самарџић, 2008.

³⁸ Пантев, 1973.

³⁹ Schrek, 2020. 21–24.; 242.

II. AZ OSZTRÁK-MAGYAR–OROSZ BALKÁNI-POLITIKA ÉS A SZERB–BOLGÁR KAPCSOLATOK JELLEGE 1879–1883 KÖZÖTT*

Az 1878-as berlini kongresszus a nemzetközi kapcsolatok történetében több szempontból fordulópontot jelentett. Ausztria-Magyarország okkupálta Bosznia-Hercegovinát, létrejött a független Szerbia, Románia és Montenegró, valamint autonóm státuszt kapott Bulgária, de Kelet-Ruméliával nem egyesítették. A berlini rendelkezések a kontinentális erőegyensúlyi rendszer fenntartását célozták, a cári kormányzat elégedetlensége miatt azonban a három császár szövetségét eredeti formájában nem lehetett tovább fenntartani.⁴⁰

Az Orosz Birodalom geopolitikai törekvéseinek középpontjában Konstantinápoly és a szorosok elfoglalása, valamint egy balkáni befolyási övezet kialakítása állt.⁴¹ Így a pétervári kormányzat számára előrelépést és a külpolitikai célok megvalósításához hídfőállást jelentett, hogy Bulgáriában biztosíthatta katonai-politikai befolyását: egyrészt a bolgár hadsereget orosz tisztek irányították, másrészt 1879-ben II. Sándor orosz cár unokaöccsét, Battenberg Sándort választották fejedelemmé.⁴²

Ausztria-Magyarország Balkán-politikája a „*Drang nach Saloniki*” programjával jellemezhető. Ennek az volt a lényege, hogy a Monarchia gazdasági-politikai érdekszférája Szalonikiig terjedjen.⁴³ Ehhez két természetes út vezetett: az egyik az Adriai-tenger partvidékén az Otrantói-szoroson keresztül, a másik a Morava–Vardar folyók mentén.⁴⁴ 1878 után az osztrák-magyar diplomácia stratégiája az volt, hogy a létrejövő balkáni nemzetállamokkal szoros gazdasági kapcsolatokat alakítson ki és megakadályozza egy nagy délszláv állam létrejöttét, amely elvágna a Monarchiát a déli irányú terjeszkedéstől.⁴⁵ Bécs ki tudta használni a Balkán földrajzi közelségét és a Dunát, amely olcsó szállítási lehetőséget biztosított. Az osztrák-magyar export – s azon belül főként a könnyűipar – uralni tudta a balkáni piacot.⁴⁶ Ehhez kapcsolódott, hogy 1880-ban aláírták az osztrák-magyar–szerb

* A fejezetben nem vállalkozom az események részletes bemutatására, a felvázolt ismeretek a Bregovo-ügyhöz kapcsoló konfliktuskezelési stratégiák és motivációk megértéséhez nyújtanak támpontot.

⁴⁰ Palotás, 1995. 172.

⁴¹ Jelavich, 1958. 3.

⁴² Jelavich, 1977. 159–163.; Jelavich, 1991. 178–183.; Böttcher, 2021. 84–85.

⁴³ Demeter, 2018. 100.

⁴⁴ Demeter, 2017. 40–41.

⁴⁵ Uo. 46.

⁴⁶ A berlini szerződés 8. cikkelye által Bulgáriát a nagyhatalmak az 1860–1862. évi kereskedelmi szerződésre kényszerítették. A vámokat 10%-ban rögzítették, az aláíró nagyhatalmak engedélye nélkül nem lehetett rajta változtatni. A Monarchia kereskedelmi volumenének 6%-át Bulgáriával bonyolította, ami jelentős előnyöket jelentett Oroszországgal szemben. Lásd: Bridge, 1972. 108–109.

vasútkonvenció, amely rögzítette a szerződő felek vasúthálózatának összekapcsolását és további vasúti pálya építését Szerbiában, főként Macedónia és Bulgária irányába.⁴⁷

A Franciaország diplomáciai elszigetelésére irányuló bismarcki külpolitikába nem fért bele egy Bécs és Pétervár közötti megosztottság. Ezért Otto von Bismarck német kancellár röviddel a kettős szövetség aláírása után, 1879–1880 fordulójától közeledni kezdett Oroszországhoz.⁴⁸ A tárgyalások során Ausztria-Magyarország, Oroszország és Németország között megvoltak a konszenzus elvi és politikai alapjai, aminek eredményeként 1881. június 18-án felújították a három császár szövetségét.⁴⁹ A szerződés kialakította a Monarchia és Oroszország balkáni partnerségének alapját: egyrészt az Oszmán Birodalom balkáni területeinek *status quo*-ján csak előzetes konzultáció után lehetett módosítani, továbbá Bécsben orosz beavatkozás nélkül elismerték a Bolgár Fejedelemség és Kelet-Rumélia jövőbeli unióját, Pétervárott pedig támogatták a Monarchia annexiós törekvéseit Bosznia-Hercegovinában. A szerződés nem rögzítette az érdekszférák elhatárolását, de hallgatólagosan a Nyugat-Balkánt a Monarchia, míg a Kelet-Balkánt Oroszország érdekszférájának ismerte el.⁵⁰

A három császár szövetségének megújítása biztosította a délkelet-európai egyensúlyt, azonban az osztrák-magyar–oros rivalizálást nem tudta visszaszorítani.⁵¹ Ehhez hozzájárult, hogy Oroszország bulgáriai befolyása folyamatosan csökkent. Battenberg Sándor 1881. május 9-én felfüggesztette a tirnovói alkotmányt és abszolút monarchaként kezdett uralkodni. Az újonnan hatalomra került III. Sándor cár orosz szatellit államként kezelte Bulgáriát, míg Battenberg egyenrangú félként tekintett unokatestvérére. A két uralkodó közötti konfliktus Pétervár részéről a befolyás megerősítésének szándékához vezetett.⁵² Ezzel szemben a Monarchia és Szerbia államközi kapcsolatai egyre szélesebb alapokon álltak. 1881. június 6-án kereskedelmi szerződést kötöttek, amely kedvező feltételeket teremtett a szerb agrártermékek importjának, valamint az osztrák-magyar könnyűipari termékek exportjának. Nem sokkal később, 1881. június 28-án titkos politikai szerződést írtak alá, amelyben Bécs vállalta Belgrád támogatását a monarchia létrehozásában, valamint az oszmán hatalom macedóniai összeomlása esetén a déli irányú területszerzését. Cserébe Szerbia lemondott a Novipazári Szandzsák és Bosznia-Hercegovina megszerzésének lehetőségéről, illetve

⁴⁷ A tárgyalásokról lásd: Palotás, 1982. 307–308.

⁴⁸ Киняпина, 1974. 150.; Хвостов, 1977. 310.; Diószegi, 1987. 48–49.; Palotás, 1995. 127.; Орлик, 1999. 222.

⁴⁹ A tárgyalásokról lásd: Сказкин, 1974. 210–235.; Palotás, 1989. 600–605.

⁵⁰ Windelband, 1942. 143–150.; Сказкин, 1974. 103–105.; Bridge, 1989. 261–262.

⁵¹ Medlicott, 1945. 61.

⁵² Jelavich, 1977. 159–163.; Böttcher, 2021. 172.

rögzítették, hogy Bécs előzetes hozzájárulása nélkül Szerbia nem köthet semmilyen államközi szerződést.⁵³

1882-ben és 1883-ban a két hatalom nem avatkozott be a másik fél konfliktusaiba. Az 1882-es bosznia-hercegovinai felkelés során Bécs fegyveres fellépésekor a pétervári diplomácia passzív maradt. A vizsgált időszakban Nyikolaj Karlovics Girsz orosz külügyminiszter a II. Sándor halálát követő oroszországi belpolitikai konszolidáció érdekében nem vállalta a fegyveres konfliktust Ausztria-Magyarországgal, de a bulgáriai orosz befolyás megerősítése érdekében továbbra is beavatkozott a bolgár ügyekbe.⁵⁴ Az aktuális viszonyokat Kálnoky is úgy értékelte, hogy (...) *a Monarchia számára még legalább néhány évre biztosítanunk kell a békét, (...) a háború minden előrejelzést felülmúló politikai és társadalmi megrázkódtatásokat vonhat maga után.*⁵⁵ Éppen ezért a Bismarckkal folytatott 1883. augusztus 30-i salzburgi konzultáción a balkáni *be nem avatkozás elvét* fogalmazta meg, ugyanis véleménye szerint Oroszország bulgáriai befolyásának erősítésére törvénysértő eszközökhöz folyamodott, de ezektől nem érdeke a Monarchiának, hogy visszatartsa, éppen ellenkezőleg, ezek a folyamatok majd rámutatnak a többi szláv népnek, hogy Oroszországgal szemben a bécsi kormányzattal érdemes együttműködni.⁵⁶ Kálnoky jól látta a helyzetet, ugyanis röviddel a találkozó után, 1883 őszén Battenberg Sándor kiegyezett az ellenzékével, újra bevezette a tirnovói alkotmányt és egységfrontot hozott létre az orosz befolyással szemben.⁵⁷

*

A berlini kongresszus Szerbiára és Bulgáriára vonatkozó intézkedései a két állam viszonyrendszerében előrevetítették a konfliktusokat: egyrészt mindkét állam szerette volna megszerezni a macedón térség feletti befolyást,⁵⁸ másrészt az osztrák-magyar katonai térképek pontatlansága miatt számos helyen rosszul jelölték ki a közös határszakaszt. Már 1878-ban vita bontakozott ki a két ország közötti határ ügyében, ugyanis szerb oldalon maradtak bolgár mezők és falvak, valamint több hasonló eset történt szerb településekkel is.⁵⁹ A határkérdés rendezését nehezítette, hogy a bulgáriai Bregovo és Balej térségben a szerb–

⁵³ Bridge, 1972. 121–122.; Rauscher, 1994. 27.; Palotás, 1995. 108.

⁵⁴ Орлик, 1999. 240–241.

⁵⁵ Kálnoky an Khevenhüller, Wien, 25. August 1883. In: HHStA PA/XIX 17. Kálnoky 1884. február 22-én szó szerint ugyanezt írta a szentpétervári osztrák-magyar nagykövetnek, Anton von Wolkenstein-Trostburgnak. Lásd: Kálnoky an Wolkenstein, Wien, 22. Februar 1884. In: HHStA PA/I 460.

⁵⁶ Besprechung mit F[ür]st[en] Bismarck in Salzburg. 30. August 1883. In: Ibid.

⁵⁷ Гочев, 2006. 45.

⁵⁸ Вучковић, 1956. 3–4.; Самарџић, 2008. 81.

⁵⁹ A berlini megállapodás 2. és 36. cikkelye szerint az új szerb–bolgár határszakaszt az *Európai Határmegállapító Bizottság* határozta meg. Lásd: Самарџић, 2003. 135–146.

bolgár határt kijelölő Timok folyó mederfejlődése következtében számos terület az egyik országtól a másikhoz került (a térségről általában lásd: 1–2. sz. térkép).⁶⁰ 1878 decemberében aláírtak egy szerb–bolgár bizottsági jegyzőkönyvet arról, hogy a térségben a Timok folyót tekintik a két ország közötti határnak, azonban a meder permanens változása miatt nem tudtak megegyezni arról, hogy az 1833-as szerb–oszmán határrendezés szerint, vagy az 1878-as viszonyok alapján rögzítsék a határpontot.⁶¹

A kialakuló bolgár államnak számos dilemmával kellett szembenéznie, többek között: a nemzeti egység problematikájával és a szomszédos államokkal való diplomáciai kapcsolatok kialakításával. 1879 januárjában Szerbia érdekképviselőt nyitott Szófiában, majd július 19-én Bulgária delegálta diplomáciai képviselőjét Belgrádba.⁶² Szerbia a berlini kongresszust követően a szomszédos államokkal a *kiterjesztett partnerség* szemléletét képviselte.⁶³ A szerb külügyi vezetés úgy gondolta, hogy a két állam között neuralgikus pontot jelentő határincidenseket és kereskedelmi érdekellentéteket kétoldalú tárgyalásokkal lehetne rendezni.⁶⁴

A belgrádi kormányzat 1880 közepétől a Szófiával való együttműködés lehetőségét kereste. Battenberg Sándor 1880. szeptember 24-én szerb meghívást követően a Száva-menti fővárosba érkezett. Az egyeztetések központi tárgya a *vámunió* volt. A bolgár fejedelem támogatta a szláv összefogást, de az elképzelések nem öltöttek valós formát. Ennek oka, hogy Jovan Ristić szerb miniszterelnök és Milán szerb fejedelem külpolitikai ambícióiban markáns különbség volt megfigyelhető. Az oroszbarát Ristić Románián keresztül kívánt vasutat építeni és összekötni Szerbiát az európai piaccal, amiben a legjobb eszközt látta a Monarchia előretörésének megakadályozására. Ezzel szemben Milán tartotta magát a Monarchiával kötött vasúti konvencióhoz.⁶⁵ A fejedelem gondolkodása azzal magyarázható, hogy elképzelése szerint Bécs tudna garanciákat adni a cári kormányzat balkáni törekvéseivel és a Nagy-Bulgária koncepcióval szemben.⁶⁶ A bolgár uralkodó belgrádi látogatásán ugyan szó esett Macedónia felosztásáról, azonban az egyezkedés nem hozott eredményt.⁶⁷

A szerb–bolgár kapcsolatok konszolidálása érdekében Belgrád 1881-ben a határkérdés megoldását újra napirendre tűzte. A szerb minisztertanács egy szerb–bolgár vegyesbizottság

⁶⁰ A vitatott területekről lásd: Самарцић, 2006b. 195–216.

⁶¹ Реев, 2002. 29.

⁶² Стателова, 1979. 7.

⁶³ Самарцић, 2006a. 70.

⁶⁴ A kereskedelmi érdekellentétekről lásd: Jelavich, 1958. 45–46.

⁶⁵ Самарцић, 2008. 81–83.

⁶⁶ Ковачевић, 2003. 153.

⁶⁷ Самарцић, 2008. 84.

létrehozását kezdeményezte, amit Bulgáriában elfogadtak.⁶⁸ A helyszíni terepszemlét követő tárgyalásokon először Szerbia fogalmazta meg feltételeit. A tervezet szerint a Timok folyó medrének folyamatos változása miatt az 1833. évi medret kell figyelembe venni a határok megállapításakor.⁶⁹ Mivel ez azt jelentette, hogy Bulgária területeket veszített volna, így a szófiai kabinet a tárgyalásokat sem volt hajlandó folytatni.⁷⁰

Míg a Monarchia leverte a boszniai felkelést és elismerte Milánt, mint szerb királyt, addig tovább romlott Belgrád és Szófia kapcsolata. A szerb uralkodó már a tirnovói alkotmány felfüggesztése óta bizalmatlan volt Battenberg Sándorral szemben, ugyanis az abszolút kormányzás bevezetése miatt Bulgária és Kelet-Rumélia egyesítése, valamint a macedóniai bolgár uralom rémképe jelent meg előtte. Ilyen körülmények között érzékenyen érintette Milánt, hogy Bulgáriában – szerb értesülések szerint orosz támogatással – önkénteseket toboroztak a boszniai felkelők megsegítésére. Ettől a ponttól kezdve határozta meg Milán gondolkodását a ruszofóbia, pontosabban annak a képzete, hogy Oroszország az Obrenović-dinasztia elmozdítására törekszik.⁷¹ Ebben a bizalmatlan légkörben kezdeményezte a bolgár kormány a határkérdés végleges rendezését. Az 1882 decemberére elkészült bolgár javaslat a Timok folyó aktuális medréhez kötötte a határ kijelölését, de mivel így Szerbiától földeket csatoltak volna el, ezért elutasították a javaslatot.⁷²

A fejezetben áttekintettem a Monarchia és Oroszország balkáni kapcsolatainak és partnerségének aspektusait. Az 1879–1883 közötti periódusban a két hatalom együttműködése mondhatni sikeres volt, ugyanis egyik fél sem avatkozott be a másik érdekszférájában. A Szerbia és Bulgária között kibontakozó ellentétek azonban egy újabb balkáni válságot determináltak. A dolgozat következő fejezetében azt szeretném bizonyítani, hogy a Szerbia és Bulgária között 1883–1884-ben kialakuló konfliktusok az osztrák-magyar és az orosz válságkezelési módszerek és stratégiák újragondolását követelték.

⁶⁸ Стателова, 1979. 106.; Самарцић, 2006b. 204.

⁶⁹ Самарцић, 2006b. 205.

⁷⁰ Стателова, 1979. 107.; Реев, 2002. 30.

⁷¹ Вучковић, 1956. 5–7.

⁷² Реев, 2002. 30.; Самарцић, 2006b. 205. Vö. Док. 181. Проект на конвенция за определяне на границата и взаимните погранични отношения между Сръбското кралство и Княжество България. In: ВПБ/1. 358–390.

III. A BREGOVO-AFFÉR DIPLOMACIATÖRTÉNETI ASPEKTUSAI 1884-BEN

III/1. A konfliktus okai

1884-ben a balkáni nemzetközi helyzetet a Bregovo falu melletti határvita élezte ki. A konfliktus közvetett oka az volt, hogy a macedón térségben a szerb és a bolgár hatalmi törekvések determinálták a két ország vetélkedését. Azonban a közvetlen ok a *timoki felkelés* leverését követő véres megtorlások elől Bulgáriába menekült felkelők problematikájához, az ún. *emigráns-kérdéshez* kapcsolódott.

A timoki felkelés egyik oka az volt, hogy a szerb nép többsége ellenezte az Obrenović-dinasztia ausztrofil politikáját⁷³ és az oroszbarát Radikális Párttal szimpatizált.⁷⁴ 1883. október 3-án Milán a Radikális Párt választási győzelme ellenére a konzervatív Nikola Hristić-et nevezte ki miniszterelnöknek, majd a skupština berekesztése, a sorkatonai szolgáltról és a lőfegyverek elkobzásáról szóló törvény végrehajtása újabb elégedetlenségi hullámhoz vezetett.⁷⁵ Ehhez társult továbbá, hogy a szerb parasztok adóterhei folyamatosan nőttek és az 1870-es évek gazdasági válsága óta a gazdasági–szociális helyzetük folyamatosan romlott.⁷⁶ Ezek a tényezők vezettek az 1883. november 3-án kirobbanó timoki felkeléshez. Az események irányítói a Radikális Párt két vezetője, Aca Stojančević és Nikola Pašić voltak. A Hristić-kabinet nem kért segítséget Ausztria-Magyarországtól a felkelés leveréséhez,⁷⁷ mindazonáltal Milán uralmának konszolidálása érdekében Kálnoky nem ellenezte a szerb hadsereg mozgósítását.⁷⁸ A felkelés november 13-i leverését követően a résztvevők jelentős része Bulgáriába menekült, akiket a bolgár határőrség lefegyverzett és a vidini körzetben letelepített.⁷⁹ Noha Kálnoky nem avatkozott be a felkelés kezelésébe, de a „(...) *humanitárius katasztrófa megelőzése, (...) és a kedvezőtlen nyugat-európai reakció elkerülése*” érdekében felszólította Belgrádot a megtorlás mérséklésére,⁸⁰ amit Rudolf von Khevenhüller belgrádi osztrák-magyar követ jelentése alapján a német és az orosz diplomácia is támogatott.⁸¹

⁷³ Јовановић, 1927. 65–66.

⁷⁴ Armour, 2014. 216.

⁷⁵ Јовановић, 1927. 195–198.; Djordjević, 1979. 246–247.

⁷⁶ Armour, 2014. 216.; Demeter, 2016. 260–261.

⁷⁷ Armour szerint az sem tisztázott, hogy a Hristić-kabinet tisztában volt-e a Monarchiával 1881-ben kötött titkos politikai szerződés tartalmával. Lásd: Armour, 2014. 216.

⁷⁸ Petrovich, 1978. 428–429.; Јовановић, 1927. 196.; Kálnoky an Khevenhüller. Wien, 4. November 1883. In: HHStA PA/XIX 17.

⁷⁹ Пантев, 1974. 5–8.; Schweiger an Kálnoky, Widdin, 2. Mai 1884. In: HHStA PA/XV 85.

⁸⁰ Kálnoky an Khevenhüller, Wien, 20. November 1883. In: HHStA PA/XIX 17.

⁸¹ Khevenhüller an Kálnoky, Belgrad, 26. November 1883. In: Ibid.

A szerb hatóságok tartottak a Pašić vezette emigránsok újabb szervezkedésétől, ezért Hrstić november 15/27-én⁸² instrukciót küldött Djordje Simić szófiai szerb főkonzulnak, amiben az emigránsok kiadatását követelte.⁸³ A Dragan Cankov vezette bolgár minisztertanács ezt határozottan elutasította, aminek a háttérében az állt, hogy a bolgár közvélemény rokonszenvezett a felkelőkkel, így az emigránsokkal szembeni fellépés aktivizálhatta volna Cankov ellenzékét és az oroszbarát politikai irányvonalat.⁸⁴ Belgrád tárgyalássorozatot indított, aminek eredményeképp december 5/17-én sikerült normalizálni a szerb–bolgár viszonyt. A bolgár kormány vállalta, hogy a felkelés vezetőinek megtiltják, hogy Vidinben és más Duna-menti városokban tartózkodjanak, továbbá az emigránsok szervezkedéseit megakadályozzák.⁸⁵ A vizsgált forrásokból nem derült ki, hogy az orosz diplomácia befolyásgyakorlásának volt-e köze Szófia engedményéhez. Duško M. Kovačević kutatásai szerint Belgrádban Alekszandr Ivanovics Persiani orosz követ kiállt az emigránsok mellett,⁸⁶ tehát joggal feltételezhető, hogy Szófiában is hasonlóra kerülhetett sor. A történet pikantériája, hogy Rüdiger von Biegeleben szófiai osztrák-magyar főkonzul a decemeber 2-i levelében arról számolt be Kálnokynak, hogy Cankovval a konkrétumok említése nélkül sikerült megegyeznie a Szerbiának tett engedményekről,⁸⁷ ezért egy későbbi jelentésében a bécsi diplomácia „(...) sikeres bulgáriai beavatkozásának (...)” tekintette a szerb–bolgár kompromisszumot.⁸⁸

1883 decemberétől egyre aggasztóbb hírek érkeztek Bécsbe. Ennek háttérében az állt, hogy a belgrádi osztrák-magyar katonai attasé, Hermann von Pinter pár nappal a szerb–bolgár kapcsolatok normalizálása előtt, december 1-jén arról informálta Arthur Bylandt-Rheidt közös osztrák-magyar hadügyminisztert, hogy Milán egy újabb felkelés megelőzése érdekében a szerb hadsereg háromnegyedét az ország délkeleti részébe vezényelte, ennél fogva Belgrádot mindössze két zászlóalj védte. Ezen a ponton a bécsi kormányzat Milán trónjának és a szerbiai osztrák-magyar befolyás megőrzésének érdekében a *fegyveres intervenció* és az

⁸² A dolgozatban szereplő dátumok a Gergely naptárnak megfelelően vannak megadva, az egységes megjelenés miatt az alcímekben is ennek megfelelően jártam el. Azokban az esetekben, ahol a hivatkozott szakirodalom és/vagy forrás a Julián naptár szerint datálta az eseményeket, a következetesség érdekében a Gergely naptár szerinti dátumot is feltüntettem.

⁸³ Самарџић, 2008. 172.

⁸⁴ A tirnovói alkotmány visszaállítása után kinevezett mérsékelt liberálisokból és konzervatívokból álló Cankov-kormány módosított az alkotmányon, valamint korlátozta a sajtó- és szabadságjogokat, módosította a választójogi törvényt. Ezért a szélső liberálisok Petko Karavelov vezetésével elítélték Cankovot és az alkotmány visszaállítását követelték. Lásd: Радев, 1910. Разцеплението на Либералната Партия с. fejezetét. Online: <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=101&WorkID=4385&Level=3> (Elérés: 2023. január 4.).

⁸⁵ A tárgyalásokról lásd: Самарџић, 2008. 172–173.

⁸⁶ Ковачевић, 2003. 280.

⁸⁷ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 2. Dezember 1883. In: HHStA PA/XV 20.

⁸⁸ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 18. Dezember 1883. In: Ibid.

ehhez kapcsolódó katonai tervek előkészítését sürgette, amihez Bylandt-Rheidt kezdeményezésére a közös minisztertanács és Ferenc József is hozzájárult.⁸⁹

Mindennek tükrében kell vizsgálni az orosz kabinet konfliktuskezelési stratégiája mögött húzódó tényezőket. Az orosz külügyminiszter már 1884. január 19–21. közötti bécsi látogatása előtt pontos információkkal rendelkezett az osztrák-magyar fegyveres intervenció tervét illetően.⁹⁰ A találkozó fő témája a szerbiai események voltak. Kálnoky hangsúlyozta, hogy az Obrenović-dinasztia uralkodása a balkáni status quo politika szerves része, így Oroszországnak nincs joga a szerbiai beavatkozáshoz. Ugyan sikerült megegyezni a balkáni status quo fenntartásáról,⁹¹ de az események közrejátszottak abban, hogy Girsz a szövetségi szerződés meghosszabbítása során kezdeményezze, hogy a második cikkelyben az „európai Törökország” helyett a „teljes félszigetre” vonatkozzon az a kitétel, hogy a status quo megváltoztatása esetén a szerződő feleknek konzultálnia kell. Miután erről sikerült megegyezni, március 27-én Berlinben újabb három évre meghosszabbították a szerződést.⁹² Ezzel a lépésével Girsz lényegében a balkáni konfliktusok feloldásának lehetőségét a *diplomáciai úton történő tárgyalás* eszközével teremtette meg.

Mindeközben Milán az emigránsok újbóli szervezkedéseiről kapott hírt.⁹³ Khevenhüller február 10-én konzultált Milánnal, s utóbbi kifejtette, hogy a bolgár kormány nem tartja be a korábban kötött egyezséget és nem tartja féken az emigránsokat. Milán hozzátette, hogy újra tárgyalni fog az emigránsokról, s ha nem sikerül megegyezni, akkor nyomásgyakorlásként kezdeményezi a Bregovo melletti rét katonai megszállását, de ezektől a lépésektől és a viszály kiélezésétől az osztrák-magyar diplomata óva intette.⁹⁴ Milán motivációjának személyes oka is volt. A szóban forgó 150 *dönüm*⁹⁵ nagyságú földet 1833-ban vásárolta meg Milán apja, Miloš Obrenović szerb fejedelem. Ezt a területet Kraljeva Livadanak, vagyis a „király mezejének” nevezték és egyike volt azon vitás területeknek, amelyek – amint már utaltam rá – a Timok folyó mederfejlődése következtében 1879-ben már a folyó bal partján, Bulgáriában volt (lásd: 3. sz. térkép).⁹⁶

⁸⁹ Lackey, 1992. 54.; Armour, 2014. 217.

⁹⁰ Lobanoff à Giers, Vienna, 4/16. Janvier 1884. In: HHStA PA/X 13.

⁹¹ Kálnoky an Wolkenstein, Wien, 9. Februar 1884. In: HHStA PA/I 460.

⁹² Palotás, 1995. 228–229.

⁹³ Az emigránsok szervezkedéseiről lásd: Самарин, 2008. 175–182.

⁹⁴ Khevenhüller an Kálnoky, Belgrad, 12. Februar 1884. In: HHStA PA/XV 85.

⁹⁵ 1 dönüm = 0,001 km²

⁹⁶ Peev, 2002. 29–31.

III/2. A konfliktus eszkalálódása (1884. március 6. – június 9.)

1884 első felében diplomáciai feszültség bontakozott ki Szerbia és Bulgária között. Milán február 19./március 2-án Milutin Garašanint nevezte ki miniszterelnöknek és külügyminiszternek, akitől az emigráns-kérdés megoldását várta. Az új kormányfő már február 23./március 6-án jegyzéket küldött a szófiai szerb főkonzulnak, hogy követelje az emigránsok kiadatását vagy internálását a határmenti területekről. Noha a jegyzéket Marko Balabanov bolgár külügyminiszter március 1./13-án megkapta, annak elutasítására csak április 16./28-án került sor. Ezen a ponton a szerb kormány egyezkedő magatartása megváltozott, mivel a diplomácia hivatalos csatornáin nem tudta célját elérni. A kialakuló helyzetet még inkább súlyosbította, hogy Milán és Garašanin nyomatékosítani akarták a szerb követeléseket, ezért április 21./május 3-án elrendelték a bregovói határban felállított határállomás felújítását, majd határőröket vezényeltek annak ellenőrzésére (lásd: 4. sz. térkép).⁹⁷ Szófia már aznap tiltakozott a szerb egységek bevonulása ellen. A május 22./június 3-ig tartó tárgyalásokon Szerbia továbbra is az emigránsok internálását és/vagy kiadatását, míg Bulgária a rét kiürítését követelte. Május 14./26-án Cankov szóban arról tájékoztatta Simić-et, hogyha a szerb egységek nem hagyják el a területet, akkor három napon belül a bolgár csapatok fegyveresen fogják kitoloncolni őket.⁹⁸ A bolgár fellépésnek meghatározó faktora volt az is, hogy a bolgár földművesek panasza szerint a szerb egységek folyamatosan félelemben tartották őket, ezért a szófiai kormány segítségét kérték.⁹⁹

Bulgária nem maradt adós az ellenlépéssel. Alekszandr Ivanovics Koyander szófiai orosz főkonzul Girsz támogatásáról biztosította Cankovot, ezért mintegy válaszként a szerb agresszióra május 18./30-án a bolgár minisztertanács elrendelte a szerb egységek kiutasítását és május 22./június 3-án bolgár határőrök foglalták el a területet.¹⁰⁰ Biegeleben a június 12-i jelentésében a pontos dátum említése nélkül utalt arra, hogy már május végén Simić kérésére megpróbált közvetíteni, viszont a szófiai kormány semmilyen információt sem osztott meg vele. Az osztrák-magyar főkonzul továbbá azt is sérelmezte, hogy ekkor a bolgár

⁹⁷ Самарцић, 2008. 172–173.; Schweiger an Kálnoky, Widdin, 5. Mai 1884. In: HHStA PA/XV 85.

⁹⁸ A tárgyalásokról lásd: Самарцић, 2008. 183–194.

⁹⁹ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 10. Mai 1884. In: Ibid.; Док. 251. Нота на МВР И до сръбския дипломатически агент в София относно сръбските емигранти в България и граничния спор по р. Тимок 28. Май 1884., София. In: ВПБ/1. 511–513.

¹⁰⁰ Самарцић, 2008. 190–191.; Стателова, 1979. 109–110.; Schweiger an Kálnoky, Widdin, 3. Juni 1884. In: HHStA PA/XV 85.

külgyminiszter a konfrontáció békés rendezéséről biztosította, ehhez képest addigra már parancsba adták a fegyveres ellenreakciót.¹⁰¹

Szerbia azonnal tiltakozott az előzetes jegyzékváltás nélküli bolgár offenzíva miatt. Khevenhüller és Persiani egyre határozottabban lépett föl, ámde eltérő érdekek mentén. Az adott körülmények között Khevenhüller a konfliktus diplomáciai úton történő rendezését javasolta, ezzel szemben Persiani vélhetően az orosz befolyást akarta megerősíteni Belgrádban, ezért a szerb követelések jogosságát hangoztatta.¹⁰² A forrásokból nem derült ki, hogy Persiani támogatásának volt-e szerepe a Simić-nek küldött instrukció megfogalmazásában, amelyben a szerb kormány deklarálta követeléseit. A szófiai szerb főkonzul május 25/június 6-án ultimátumot adott át Balabanovnak, amiben követelte a bolgár határőrség kivonását a bregovói rétről, a szerb határőrök jogi következmények nélküli visszatérésének lehetőségét, az emigránsok internálását Szófiából és a határmenti területekről, valamint Mihály, volt belgrádi metropolita¹⁰³ eltávolítását a bolgár fővárosból. Garašanin az ultimátum elutasítása esetén kilátásba helyezte a diplomáciai kapcsolatok megszakítását.¹⁰⁴

Ezen a ponton az osztrák-magyar külügy irányítója az egyoldalú, osztrák-magyar közvetítési kísérlet mellett döntött.¹⁰⁵ Kálnoky ekkor még nem gondolt a nagyhatalmi mediációra, hanem a konfliktusba került államok párbeszédével igyekezett a helyzetet stabilizálni: „(...) Belgrádban rámutattam, hogy mennyire nem lenne helyénvaló, hogy ilyen lokális konfliktusokból, amelyeket máshol a helyszínen, közös egyeztetésekkel rendeznek, konfliktussá szélesedjen és az olyan drasztikus lépésekkel sem értek egyet, mint a szerb képviselő távozása.”¹⁰⁶ Mindezekből jól látszik, hogy Kálnoky gondolkodásában fel sem merült a Berlinnel és Pétervárral való egyeztetés. Kálnoky eljárását az motiválta, hogy Bécs egyik félnél se szenvedjen el presztízavesztést. Ahogyan fentebb már vázoltam, Szerbia kulcsfontosságú színtere volt az osztrák-magyar hatalmi törekvéseknek, ugyanakkor a kiterjedt gazdasági kapcsolatok miatt az osztrák-magyar külgyminiszter Bulgáriáról sem volt hajlandó lemondani. Ezt támasztja alá Kálnokynak a szófiai osztrák-magyar főkonzulhoz írt levele: „A rendelkezésünkre álló információk azt mutatják, hogy Szerbia panaszai korántsem

¹⁰¹ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 12. Juni 1884. In: Ibid.

¹⁰² Khevenhüller an Kálnoky, Belgrad, 5. Juni 1884. In: Ibid.

¹⁰³ Belgrád metropolitája 1859–1898 között. 1881-ben konfliktusba került az oktatási miniszterrel, majd az érseki tanáccsal együtt megtagadta az egyházi adók elismerését. Ennek következtében 1881 októberében eltávolították pozíciójából és oroszországi, valamint bulgáriai emigrációba kényszerült. Lásd: Јовановић, 1927. 102–109.

¹⁰⁴ Самарцић, 2008. 191.; Стателова, 1979. 111.; Peev, 2002. 31.; Khevenhüller an Kálnoky, Belgrad, 6. Juni 1884. In: HHStA PA/XV 85.

¹⁰⁵ Kálnoky an Khevenhüller, Wien, [s. d.]. In: Ibid.

¹⁰⁶ Kálnoky an Biegeleben, Wien, 6. Juni 1884. No. 27. In: Ibid.

*teljesen alaptalanok. (...) A bolgár kormány nem tett eleget Szerbia többszöri kérésének, hogy távolítsa el az emigránsokat a szerb határról, és általában véve, mint arról meggyőződhetünk, új, kevésbé korrekt és még kevésbé barátságos magatartást tanúsít Szerbiával szemben ebben a kérdésben. Előnyös lenne, ha egyik fél sem érezné vesztesnek magát. Kérem, gyakoroljon jótékony nyomást a bolgár kormányra!”*¹⁰⁷ Kálnoky instrukciójából jól körvonalazható az is, hogy a szerb–bolgár területi viták nem igazán izgatták, ellenben az emigráns-kérdés megoldását sürgette, mivel az veszélyt jelentett Milán uralkodására és így a Monarchia szerbiai befolyására.

Biegeleben utasításának megfelelően felvetette a közvetítés lehetőségét. Június 7-én felkereste Balabanovot és Cankovot, de bolgár miniszterek elutasították annak a gondolatát, hogy engedményeket tegyenek Szerbiának. Ezen a ponton a konfliktus kiélezésében a bolgár kormánynak jelentős szerepe volt. Cankov lépését az motiválta, hogy a bolgár sajtó hasábjain kitudódott a szerb ultimátum szövege és a közelgő választások előtt presztízsveszteségként tekintett az esetleges engedményekre.¹⁰⁸ Másnap, június 8-án az osztrák-magyar főkonzult az uralkodó audiencián fogadta. A találkozó részleteit nem ismerjük, mindenesetre Biegeleben szerint az ő hatására érte el Battenberg Sándor, hogy a bolgár kormány jegyzéket küldjön Belgrádba.¹⁰⁹ Ebben Szófia garanciát vállalt arra, hogy kivonja csapatait a bregovói rétről, de csak abban az esetben, ha a végleges rendezésig a szerb egységek sem vonulnak vissza. Az emigráns kérdésben Bulgária vállalta határainak megerősítését és az emigránsok féken tartását.¹¹⁰

Bismarck, Kálnoky és Girsz közül az orosz külügyminiszter volt az első, aki *informálisan* felvetette az osztrák-magyar–német–orosz közvetítés alternatíváját. Girsz az ultimátumról szóló első hírek után a pétervári német nagykövettel, Hans Lothar von Schweinitz-el konzultált a mediációról.¹¹¹ A német diplomácia támogatta a kezdeményezést, mindazonáltal Girsz már egy nappal korábban a bécsi orosz nagykövethez, Alekszej Boriszovics Lobanov-Rosztovszkijhoz intézett táviratában részletesen felvázolta koncepcióját. Az orosz külügyminiszter azt javasolta, hogy Kálnoky gyakoroljon nyomást a szerb kormányra és követelje a diplomáciai kapcsolatok megszakításával kapcsolatos fenyegetések visszavonását. Továbbá Girsz azt is hozzátette, hogyha valóban megalapozottak a szerb

¹⁰⁷ Kálnoky an Biegeleben, Wien, 6. Juni 1884. No. 28. In: Ibid.

¹⁰⁸ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 7. Juni 1884. In: Ibid.

¹⁰⁹ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 9. Juni 1884. In: Ibid.

¹¹⁰ Schiessl an Kálnoky, Nisch, 9. Juni 1884. In: Ibid.

¹¹¹ Dok. 638. Der Botschafter in Petersburg von Schweinitz an den Reichskanzler Fürsten von Bismarck. 29. Juni 1884. In: GP/3. 348–351.; Schweinitz, 1929. 276–277.

követelések, akkor azokat nem fogják elutasítani.¹¹² Sajnos nem találtam olyan dokumentumot, amely utalna egy esetleges Kálnoky–Lobanov-Rosztovszkij konzultációra, mindazonáltal a Wolkenstein-Trostburgnak küldött június 8-i instrukciójában Kálnoky hivatkozott az orosz diplomácia fentebb vázolt előterjesztésére. A dokumentum tartalmát tekintve elismerte a szerb ultimátum szükségtelenségét, de Bulgária előzetes diplomáciai tárgyalások nélküli fegyveres fellépését jogsértőnek tekintette.¹¹³ A Monarchia követeinek írott körlevél pontosan szemlélteti Kálnoky álláspontját, amihez a válságkezelés során határozottan ragaszkodott: „Bizonyára értesült a Szerbia és Bulgária között kialakult konfliktusról. Anélkül, hogy nagy jelentőséget tulajdonítanánk neki, mégis sajnálnunk kell, hogy a bolgár kormány a kezdettől fogva nem éppen korrekt és barátságos magatartást tanúsított Szerbia iránt. Mindkét fél részéről mérsékletre sürgetünk, de Szófiában nem titkoltuk, hogy a bolgár kormány durva és kirívó magatartása teljesen indokolatlan, és reméljük, hogy Bulgária minél előbb enged, és békés megállapodásra jut szomszédjával (...).”¹¹⁴ A forrásrészlet alapján az is bizonyos, hogy Kálnoky az ügy rendezéséhez szükséges engedményeket is a bolgár kormánytól várta.

Girsz a közvetítésben a legjobb eszközt látta arra, hogy Oroszország politikai befolyását helyreállítsa Bulgáriában. Ezért Koyander úgy tartotta, hogy a kialakult helyzetet a bolgár terület katonai megszállásával az incidenst kizárólag szerb kormány okozta.¹¹⁵ Ezen túlmenően Girsz szerint a szerb ultimátum abszurditását az adta, hogy az ex-metropolita és az emigránsok egyaránt jogosultak voltak a bulgáriai tartózkodásra. Mindezek mellett a pétervári kabinet azt is sérelmezte, hogy Sándor bolgár fejedelem hajlott volna a megegyezésre Szerbiával, ami tovább súlyosbította az orosz–bolgár ellentéteket.¹¹⁶ Ugyanakkor a konfliktus kibontakozása kiváló lehetőséget jelentett a pétervári kabinetnek arra, hogy tekintélyét megerősítse Bulgáriában. Ahogyan már utaltam rá, az osztrák-magyar diplomáciával szemben az orosz fél június 6-a előtt Belgrádban és Szófiában nem a krízis gyors, diplomáciai úton történő megoldását szorgalmazta, hanem éppen ellenkezőleg, mindkét fővárosban a követelések létjogosultságának adott hangot. Ezzel szemben június 7-től Girsz taktikája megváltozott és a balkáni viszonyok konszolidálása és egy esetleges háború megakadályozása

¹¹² Giers à Lobanoff, St. Pétersbourg, 25. Mai/6. Juin 1884. In: HHStA PA/XV 85.

¹¹³ Kálnoky an Wolkenstein, Wien, 8. Juni 1884. In: Ibid.

¹¹⁴ Circulare nach Berlin No. 30., London No. 30., Paris No. 50., St. Petersburg No. 43, Rom I. No. 41., Wien, [s. d.], In: Ibid.

¹¹⁵ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 7. Juni 1884. No. 45. In: Ibid.

¹¹⁶ Wolkenstein an Kálnoky, St. Petersburg, 28. Mai/9. Juni 1884. No. 33B. In: HHStA PA/XV 85.

érdekében a három császár szövetségének közbenjárását kezdeményezte és biztos volt abban, hogy ennek során a bolgár álláspontot sikeresen képviselheti.¹¹⁷

A szerb ultimátumra érkezett bolgár jegyzéket Szerbia elutasította, így a belgrádi kormányzat május 28/június 9-én megszakította diplomáciai kapcsolatait Bulgáriával.¹¹⁸ A legfőbb probléma az volt, hogy a szerb és a bolgár kormányzat a fejleményektől függetlenül ragaszkodott a másik fél agresszív és törvénytelen jellegének bizonyításához. Jó példa erre, hogy a szerb uralkodó azzal vádolta a bolgár fegyveres erőket, hogy amióta kiűzték a szerb határőrséget, azóta folyamatosan „*ágyúzzák*” a szerb területeket. Schiessl szerint a szerb uralkodó abban bízott, hogy a bolgár agresszió nyomán Ausztria-Magyarország nyíltan, akár fegyverrel is támogatni fogja Szerbiát. Kálnoky elrendelte Milán állításainak kivizsgálását,¹¹⁹ azonban Koyander informálása szerint „*Az itteni [szófiai – a szerző] információk szerint nem igaz, hogy a bolgárok lövöldöznek a határon a szerbekre (...). Ellenben a határ mentén végig a szerb hadsereg sorakozott fel. Ettől eltekintve meg vagyunk győződve azoknak a biztosítékoknak az őszinteségéről, amelyeket Milán király és a bécsi kabinet számunkra biztosított.*”¹²⁰

III/3. A nagyhatalmi mediáció: a *modus procedendi* kialakítása (1884. június 10. – június 22.)

Részben már áttekintettük, hogy az osztrák-magyar és az orosz beavatkozásnak milyen stratégiái és mozgatói voltak. Ugyanakkor azt is fontos látnunk, hogy a mediáció, mint konfliktuskezelési eljárás egy esetleges háború és a balkáni átrendeződés megelőzése miatt került napirendre. Mindehhez társult még a balkáni osztrák-magyar–orosz rivalizálás és a három császár szövetségének rendelkezései, amik miatt sem a Monarchia, sem Oroszország nem dönthetett volna érdemi kérdésekben a másik féllel való konzultáció nélkül. A balkáni válságok magukban hordozták egy Bécs–Pétervár közötti konfliktus lehetőségét, ezért Bismarck június 10-én Bécsben és Pétervárott *formálisan* felvetette a *mediáció* lehetőségét, kezdeményezését pedig a válság további eszkalálódásának megakadályozása motiválta.¹²¹

¹¹⁷ Giers à Koyander et Persiani, [s. l.], 7. Juin 1884. In: HHStA PA/X 13.

¹¹⁸ Мишев, 1988. 95–96.; Самарцић, 2008. 193–194.

¹¹⁹ A vizsgált levéltári források közül csak Schiessl írt részletesen az ügyről, aki cáfolta a bolgár hadműveletet. Lásd: Schiessl an Kálnoky, Nisch, 12. Juni 1884. In: HHStA PA/XV 85.

¹²⁰ Koyander à Giers et Persiani. Sofia, 13. Juin 1884. In: HHStA PA/X 13.

¹²¹ Dok. 152. Bismarck an die Botschaften Wien und St. Petersburg. 10. Juni 1884. In: DGW/1884–1885. 214–215.

Kálnoky és Girsz a fennálló nézeteltérések ellenére osztották a német álláspontot.¹²² Mindezek ellenére Kálnoky viszonyulása az orosz diplomáciához csekély módosulást sem mutatott. Véleménye szerint „*Németország kezdeményezése és jelenléte, valamint a mi jelenlétünk garanciát nyújthat a királynak [Milánnak – a szerző] a kérdések pártatlan kezelésére. (...)*”.¹²³ Mindebből jól látszik, hogy Kálnoky csak Bismarck indítványa miatt egyezett bele a három császár szövetségének közvetítésébe és nem bízott az orosz félben. Ezzel szemben a következő forrásrészlet rámutat arra, hogy az orosz külügy vezetője hajlandó volt pártatlan állásfoglalást képviselni a rendezésében: „*(...) a berlini kabinet, anélkül, hogy a kérdés lényegét előre megítélné, azt kívánja, hogy a három birodalmi udvar közösen lépjen fel a szerbek és a bolgárok hevesességének csillapítása és a fegyveres konfliktus megelőzése érdekében. A kezdeményezést elfogadtam és hozzánk csatlakozott az osztrák kollégám is. Persiani és Koyander csatlakozzon a német és az osztrák-magyar kollégáinknak küldött előterjesztésekhez, amelyekkel a szerb és a bolgár kormányt arra ösztönzik, hogy tartózkodjanak minden olyan intézkedéstől, amely súlyosbíthatja a helyzetet, a panaszait a három udvar (...) elé tárják, amelyek fenntartják maguknak, hogy azokat szigorú pártatlanság szellemében vizsgálják meg.*”¹²⁴

A közvetítés hírének hatására Milán habitusa jóval békésebb lett, mint korábban. A szerb uralkodó már nem vádolta Bulgáriát agresszióval, csapatösszevonásaira katonai készülődésként hivatkozott.¹²⁵ Ám az uralkodó fontosnak tartotta, hogy felhívja Ritter von Schiessl belgrádi osztrák-magyar követségi tanácsos figyelmét arra, hogy csak azért fogadta el a közvetítést, mert számított Bécs hathatós támogatására.¹²⁶

A hivatalos bolgár kommunikációra 1884. június 9. után kettős magatartás volt jellemző. Egyrészt a Cankov-kormány a szerb–bolgár viszony további kiélezésével próbálta megerősíteni belpolitikai helyzetét a közelgő választások előtt, amivel a közvélemény is tisztában volt.¹²⁷ Szófiában a belgrádi kormányzat kompromittálása miatt még annak a kiszivárogtatásával is próbálkoztak, hogy miközben a belgrádi kabinet Mihály és az emigránsok internálását és kiadatását követelte, addig a szófiai szerb főkonzul folyamatos

¹²² Wolkenstein an Kálnoky, St. Petersburg, 30. Mai/11. Juni 1884. In: HHStA PA/XV 85.

¹²³ Kálnoky an Schiessl und Biegeleben, Wien, [s. d.], No. 31. und No. 33. [s. d.]. In: Ibid.

¹²⁴ Giers à Persiani, Koyander et Lobanoff, [s. l.], 9. Juin. 1884. In: HHStA PA/X 13.; Giers à Persiani et Koyander, [s. l.], 11. Juin. In: Ibid.

¹²⁵ Schiessl an Kálnoky, Nisch, 12. Juni 1884. No. 34. In: HHStA PA/XV 85.

¹²⁶ Schiessl an Kálnoky, Nisch, 12. Juni 1884. No. 35. In: Ibid.

¹²⁷ Schweiger vidini osztrák-magyar konzul jelentése szerint a helyi lakosság tisztában volt azzal, hogy a Bregovo-krízis során alkalmazott erős hangvételű bolgár politika csak a regnáló kormány választási manővere volt. Lásd: Schweiger an Kálnoky, Widdin, 13. Juni 1884. No. 55. In: Ibid.

kapcsolatban volt Pašić-csal és a volt metropolitával.¹²⁸ Másrészt Ernst von Braunschweig szófiai német főkonzult arról tájékoztatta Sándor fejedelem, hogy a szerb követeléseket részben teljesítették azzal, hogy időközben döntést hoztak az emigránsok Közép- és Kelet-Bulgáriában történő letelepítéséről.¹²⁹ A szófiai orosz főkonzul szerint a legfőbb probléma az volt, hogy „(...) itt azt hiszik, hogy a szerbek erőszakkal akarják elfoglalni a bregovói rétet. Ebben az esetben ütközés lenne, mert a bolgárok meg fogják védeni magukat. A határról a szerb csapatok fegyverzetéről és mozgásáról kapott hírek alapján a bolgárok nem maradhatnak tovább nyugodtak, és elővigyázatossági intézkedéseket kell hozniuk. Kíváncos lenne, hogy a szerbek abbahagyják az előkészületeket.”¹³⁰ Ez a szövegrészlet a szerb–bolgár bizalmatlanság légkörének szemléltetése mellett arra is jó példa, hogy Koyander a közvetítésről szóló nagyhatalmi megegyezés után sem tett kísérletet a bolgár kormány mérséklésére, hanem éppen ellenkezőleg, Szerbia katonai mozgósításáról szóló hírek nyomán egyetértését fejezte ki a bolgár intézkedésekkel.

A fentiekben láthattuk, hogy a Bismarck által kezdeményezett közvetítést a nagyhatalmak és a konfrontáció résztvevői egyaránt támogatták. A konszenzus után közös nevezőre kellett jutni a mediáció során alkalmazott *modus procedendi* tekintetében. A diplomatáknak küldött instrukciók alapján június 14-én Belgrádban megkezdődött a három udvar együttműködése. Az már a közvetítés kezdetén megfigyelhető volt, hogy a három császári udvar nem tekintette egyenrangú tárgyalófélnek az említett balkáni államokat. Pétervár és Bécs esetében a fő kérdést az jelentette, hogy a közvetítés eredménye végleges rendezés lesz-e, amit Belgrádnak és Szófiának tudomásul kell vennie, vagy csak az incidens megoldására vonatkozó javaslatot tesznek. Girsz úgy gondolta, hogy a szerb és a bolgár kormányt fel kellene szólítani egy-egy delegáció kinevezésére, akik tárgyalnak a két ország közötti vitás pontokról, majd azokat a kérdéseket, amikben nem tudnak megegyezni, a résztvevő nagyhatalmak képviselői elé terjesztik.¹³¹ Ennek köszönhetően nézeteltérések már az első napon adódtak. Az osztrák-magyar és az orosz képviselő nem tudott megegyezni arról, hogy döntésük kötelező érvényű, vagy csak ajánlás legyen a konfrontálódó feleknek, másrészt tisztázni kellett azt is, hogy Szerbia és Bulgária küldhet-e delegáltat a tárgyalásokra.¹³² Június 16-án Schiessl és a belgrádi német követ, Hippolyt Bray-Steinburg utasításaik birtokában állást foglaltak az említett kérdésekben. A berlini és a bécsi kabinet a javaslattétel mellett

¹²⁸ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 12. Juni 1884. No. 25C. In: Ibid.

¹²⁹ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 12. Juni. No. 25D. In: Ibid.

¹³⁰ Koyander à Giers et Persiani, Sofia, 14. juin 1884. In: HHStA PA/X 13.

¹³¹ Wolkenstein an Kálnoky, St. Petersburg, 1/13. Juni 1884. In: HHStA PA/XV 85.

¹³² Giers à Lobanoff, [s. l.], 13. Juin 1884. In: Ibid.

foglalt állást, amit a szerb kormány elfogadott.¹³³ Ezzel szemben Girsz a „(...) két kicsi [Szerbia és Bulgária – a szerző] megnyugtató, a három nagy [Ausztria-Magyarország, Németország és Oroszország – a szerző] (...)” közbeavatkozását támogatta úgy, hogy a döntéseknek Szerbiára és Bulgáriára nézve kötelező érvénye legyen.¹³⁴ Girsz úgy vélte, mivel Szerbiában folynak a tárgyalások, ezért a konfliktus korrekt rendezéséhez szükséges, hogy bolgár küldöttet delegáljanak Belgrádba.¹³⁵ Ezen a ponton érdemes megjegyeznünk, hogy Girsz a mediáció során bizalmatlan volt Szerbiával és Kálnokyval szemben. Az orosz diplomácia minden esetben csak akkor támogatott egy döntést, ha azt Bismarck is. Erre jó példa, hogy június első felében Milán és a szerb kormány a közlő skupština miatt Niš-ben tartózkodott. Felmerült annak a lehetősége, hogy a szerb kormányzattal való hatékonyabb kommunikáció érdekében az orosz és német követ hagyja el Belgrádot és Niš városában csatlakozzon az osztrák követségi tanácsoshoz. Erre a lépésre azonban Girsz és III. Sándor csak akkor volt hajlandó, ha Bray-Steinburg is oda utazik.¹³⁶

A kölcsönös párbeszédre alapuló tárgyalásokra 1884 nyarán nem volt lehetőség, csupán Pétervár, Bécs és Berlin közvetítésére. A bolgár kormányzat elutasította annak a lehetőségét, hogy delegációt küldjön Szerbiába, azonban a források arról nem szólnak, hogy mi motiválta döntésüket. Ahogyan a korábbiakban láthattunk, június közepéig a nagyhatalmak azon az állásponton helyezkedtek el, hogy Szerbiában tárgyalnak. Éppen ezért Bismarck felvetette, hogy Bulgáriában is ki kellene vizsgálni az ügyet, így ügyelve a semleges álláspontú javaslat elkészítésére, amit Kálnoky jóváhagyott és támogatott.¹³⁷

Ferenc József először június 10-én foglalt állást a határvitában. A bécsi német katonai képviselőnek, Carl von Wedelnek kifejtette, hogy Szerbiának van igaza a konfliktusban, ezért sérelmezi, hogy Pétervárott Bulgáriát támogatják.¹³⁸ Ám Ferenc József és Kálnoky először csak június 18–19-i levélváltásukban konzultáltak először az ügyről. Kálnoky június 18-án arról számolt be az uralkodónak, hogy véleménye szerint a mediáció sikerén áll vagy bukik Milán bizalma Bécs felé. Az emigráns-kérdéssel ekkor már nem kívánt érdemben foglalkozni, ugyanis szinte lehetetlennek tartotta az állítások bizonyítását vagy cáfolását, ezért a következő elképzeléssel állt elő: határvitát Szerbiában, míg a menekültkérdést Bulgáriában kellene

¹³³ Schiessl an Kálnoky, Nisch, 16. Juni 1884. No. 41. In: Ibid.

¹³⁴ Schweinitz, 1929. 278.

¹³⁵ Wolkenstein an Kálnoky, St. Petersburg, 6/18. Juni 1884. In: HHStA PA/XV 85.; Giers à Persiani et Koyander, [s. l.], 6/18. Juni 1884. In: HHStA PA/X 13.

¹³⁶ Wolkenstein an Kálnoky, St. Petersburg, 18. Juni 1884. No. 64. In: HHStA PA/XV 85.

¹³⁷ Auszug aus einer Depesche des Fürsten Bismarck an P[rin]z[e]n Reuß [s. d.] In: Ibid.

¹³⁸ Dok. 637. Der Reichskanzler Fürst von Bismarck an den Botschafter in Wien Prinzen Heinrich VIII. Reuß. 17. Juni. 1884. In: GP/3. 347–348.

tárgyalni.¹³⁹ Kétség sem férhet ahhoz, hogy Kálnoky így akarta keresztül vinni politikáját és Szerbiának igazat adni a vitában, amire jó esélye volt, ugyanis egy nappal később Bismarck elutasította annak lehetőségét, hogy a vitás felek delegációt küldjenek a rendezésre, így a határvitában Bulgária érdemben nem képviselhette volna magát, csupán az orosz követ útján.¹⁴⁰ Ferenc József a június 19-i levelében arra kérte Kálnokyt, hogy „*Sürgősen utasítsa képviselőnket, hogy védje meg a jogos szerb követeléseket az orosz betolakodásokkal és az esetleges porosz cinkosságokkal szemben*”.¹⁴¹ Ez a mondat már csak azért is érdekes, mert véleményem szerint rávilágít arra, hogy Ferenc József tisztában lehetett azzal, hogy Bismarck az Oroszországgal való szövetség megőrzése érdekében szükség esetén támogathatott volna olyan döntéseket, amelyek Szerbia szempontjából kedvezőtlenek lehettek volna.

Kálnoky közös eljárásrendre vonatkozó javaslatát Bismarck elfogadta. Június 19-én Milán táviratot kapott Bray-Steinburgtól, amiben arról tájékoztatta az uralkodót, hogy Szerbiában a határkonfliktust, Bulgáriában pedig az emigráns-kérdést fogják kivizsgálni. Bray-Steinburg ezt követően Persianinak küldött táviratot, azonban az orosz követ nem rendelkezett információkkal az eljárásról és mereven elutasította Kálnoky felvetését, még annak tudatában is, hogy Bismarck elfogadta azt.¹⁴²

Az eljárásrendről szóló végleges koncepció Bismarck nevéhez köthető. A német kancellár miután Girsz elutasította Kálnoky metódusát, június 22-én egy új alternatívával próbálkozott.¹⁴³ Kálnoky tervezetéből megmaradt az az elem, hogy Belgrádban és Szófiában is tárgyalnak, azonban Bismarck szerint mindkét fővárosban napirendre kell kerülnie az említett problémaköröknek. Erről a résztvevő diplomataknak egy *közös jelentést* kell készíteniük, amelyben a *különvéleményeiket* is rögzíthetik. Az elkészült jelentéseket a német fővárosba küldik, ahol egy konferencia döntene a végleges javaslatról. Kálnoky osztotta Bismarck véleményét,¹⁴⁴ viszont Girsz álláspontjáról a források nem szóltak.

A német, az osztrák-magyar és az orosz képviselő addig nem tudta Belgrádban elkezdni az érdemi munkát, amíg az orosz követ nem kapott utasítást. Június 22-én Garašanin, Persiani, Schiessl és Bray-Steinburg konzultáltak, azonban Persiani még mindig nem kapott információt és utasítást arról, hogy Girsz a végleges rendezésre vagy a javaslattételre irányuló közvetítést támogatja. Ezen a ponton éleződött ki a vita az orosz követ

¹³⁹ Kálnoky an Franz Joseph, Wien, [s. d.]. In: HHStA PA/XV 85.; Schiessl an Kálnoky, Nisch, 18. Juni 1884. In: Ibid.

¹⁴⁰ Wolkenstein an Kálnoky, St. Petersburg, 9/21. Juni 1884. No. 36B. In: Ibid.

¹⁴¹ Franz Joseph an Kálnoky, Wien, 19. Juni. 1884. In: HHStA PA/XL 55.

¹⁴² Schiessl an Kálnoky, Nisch, 20. Juni 1884. In: HHStA PA/XV 85.

¹⁴³ Schweinitz, 1929. 279.

¹⁴⁴ Kálnoky an Schiessl, Wien, [s. d.]. No. 36. In: HHStA PA/XV 85.

és a szerb miniszterelnök között, ugyanis utóbbi addig nem volt hajlandó kiadni a krízishez kapcsolódó szerb kormányzati dokumentációt, amíg Girsz nem foglal konkrét állást.¹⁴⁵ Feltehetőleg az ausztrófób orosz követ próbálta rossz színben feltüntetni a szerb kormányt, ugyanis Girsz arról informálta Wolkenstein-Trostburgot, hogy a pétervári értelmezés szerint Garašanin akadályozza a közvetítést.¹⁴⁶ Kálnoky Schiessl közbenjárását kérte, aki felhívta a szerb kormányzat figyelmét arra, hogy Bécs csak akkor tudja támogatni a szerb álláspontokat, ha nem gátolják a közvetítést az iratok kiadásának megtagadásával.¹⁴⁷ Az osztrák-magyar külügyminiszter ezzel az lépéssel még mindig nem tudta feloldani a Garašanin és Persiani között húzódó ellentétet, ugyanis a szerb miniszterelnök még mindig nem volt hajlandó átadni a vonatkozó anyagokat.

Kálnoky gondolkodása semmit sem változott. A Schiesslnek küldött instrukcióban felhívta a diplomata figyelmét arra, hogy „*Őrizze meg a pártatlanság bélyegét magatartásán és ügyeljen arra, hogy a német kollégája ne szakadjon el Öntől. Kerülje el, hogy különálló álláspontot képviseljen, de ragaszkodjon a Szerbia javára szóló tényekhez.*”¹⁴⁸ Az érdemi munka megkezdésére már csak Girsznek kellett felhatalmaznia Persiani-t. Az orosz külügyminiszter arról tájékoztatta a követet, hogy „*(...) működjön együtt a német és osztrák kollégájával, de a beavatkozás módjának meghatározásáról szóló nyilatkozatokkal ne foglalkozzon.*”¹⁴⁹ Girsz instrukciójából jól látszik, hogy a cári kormányzat ekkor már nem rendelkezett konkrét megbékéltetésre irányuló tervvel, hanem csak a közös fellépést osztotta Berlinnel és Béccsel. Tulajdonképpen a közös eljárásrend kialakításáról szóló tárgyalások is rámutattak a magyar és az orosz diplomácia gondolkodásának különbözőségeire.

III/4. A szófiai konferencia (1884. június 23. – július 2.)

A belgrádi eseményekkel párhuzamosan Kálnoky a szófiai osztrák-magyar főkonzult is tájékoztatta a feladatáról és a közvetítés módjáról. Felhívta a figyelmét arra, hogy „*A jelentés megíráskor tartsa be a szigorúan pártatlan hozzáállást, de igyekezzon ellensúlyozni a tények Koyander Úr általi elferdítését vagy eltitkolását.*”¹⁵⁰ Június 21-én Koyander megkapta utasításait Girsztől, majd június 23-án Braunschweignél találkoztak. Először elutasították a

¹⁴⁵ Schiessl an Kálnoky, Nisch, 22. Juni 1884. No. 45. In: Ibid.

¹⁴⁶ Wolkenstein an Kálnoky, St. Petersburg, 25. Juni 1884. No. 70. In: Ibid.

¹⁴⁷ Schiessl an Kálnoky, Nisch, 26. Juni 1884. In: Ibid.

¹⁴⁸ Kálnoky an Schiessl, Wien, [s. d.] No. 39. In: Ibid.

¹⁴⁹ Giers à Persiani, [s. l.], 13. Juin 1884. In: HHStA PA/X 13.

¹⁵⁰ Kálnoky an Biegeleben, Wien, [s. d.] No. 38. In: HHStA PA/XV 85.

Porta azon kezdeményezését – noha Bulgária *de iure* az Oszmán Birodalom része –, hogy szerepet vállaljon a rendezésében. Biegeleben arra törekedett, hogy a tárgyalások menetét egyszerűsítse. Felvetette, hogy csak a vitatott terület hovatartozásával foglalkozzanak, azonban Koyander ragaszkodott a teljes körű vizsgálathoz, beleértve az emigráns-kérdést is.¹⁵¹

Az orosz és az osztrák-magyar diplomata konfrontációja az egyeztetések előrehaladtával nem változott. A tárgyalások körüli bizalmatlanságot fokozta, hogy Biegeleben jelentései szerint Braunschweig és Koyander külön, német–orosz egyeztető fórumot hoztak létre.¹⁵² Az ügyekhez kapcsolódó bolgár kormányzati iratok június 29-én a delegáltak rendelkezésére álltak, akik másnap, június 30-án két ülést tartottak. Elsőként, a délelőtti ülésen az emigráns-kérdés került napirendre. A három diplomáciai képviselő véleménye szerint a bolgár hatóságok figyelembe vették a szerb kormány méltatlankodását és a határok őrzését megerősítették. Mindazonáltal arra vonatkozóan nem rendelkeztek forrásokkal, hogy fegyveres menekültek törtek-e be Szerbia területére, továbbá hozzátették, hogy a Bulgáriában élő szerb emigránsok száma alacsony, így Braunschweig és Koyander Belgrád álláspontját elvetették.¹⁵³

Biegeleben osztrák-magyar konzul egy terjedelmes külön nyilatkozatot fogalmazott meg, amely a szerb érdekeket képviselte. Elismerte, hogy Bulgária hozott olyan intézkedéseket, amelyek kielégíthetik a szerb követeléseket (pl.: a határszakasz megerősítése), de a bolgár kormány nem teljesítette a Monarchiának és Németországnak tett azon ígéretét, amely szerint a timoki felkelés résztvevőit Kelet-Bulgáriába internálják, egyedül Pašić-ot szállították Vidinből Szófiába. Továbbá Biegeleben elutasította azt a bolgár állítást is, amely szerint az ország alkotmánya nem ad arra lehetőséget, hogy a hazájukban politikai bűncselekményért elítélt külföldi állampolgároknak a menedéket nyújtó ország meghatározza a letelepedés helyszínét és nem tudta elfogadni a kiadatás megtagadására vonatkozó érveket sem.¹⁵⁴

Az orosz főkonzul nem értett egyet az osztrák-magyar állásponttal. Koyander úgy látta, hogy Vidin elegendő távolságra fekszik a határtól és a bolgár hatóságok ellenőrzése is intenzívebb volt az emigránsok megjelenése óta. Mindemellett kiemelte, hogy az emigránsok

¹⁵¹ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 26. Juni 1884. No. 28C. In: Ibid.

¹⁵² Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 26. Juni 1884. 28D. In: Ibid.

¹⁵³ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 30. Juni 1884. No. 61. In: Ibid.

¹⁵⁴ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 30. Juni 1884. No. 62. In: Ibid.

esetében nem sikerült valós bizonyítékot szolgáltatni azzal kapcsolatban, hogy kísérletet tettek egy újabb szerbiai felkelés megszervezésére.¹⁵⁵

A délelőtti ülésen másodszor a bregovói határincidens ügyét vizsgálták. Az osztrák-magyar diplomácia két álláspontot különböztetett meg a területi vitával kapcsolatban. A berlini szerződés 2. cikkelye a korábbi szerb–török határt rögzítette az új szerb–bolgár határként, a Timok-folyó említése nélkül. A bolgár álláspont szerint azonban a „*régi*” határra vonatkozó jelző nem szerepelt az 1878-as bizottsági jegyzőkönyvben. Koyander osztotta Szófia érvelését, ugyanis meglátása szerint, ha Berlinben a régi határra gondoltak volna, azt rögzíteni kellett volna. Koyander álláspontján az sem változtatott, hogy Braunschweig Biegelebenet támogatta.¹⁵⁶ Az osztrák-magyar diplomata a szerb álláspont szerint elítélte a bolgár hatóságok fellépését a szóban forgó területen a szerb határőrséggel szemben. Biegeleben hozzátette, hogy a bolgár álláspont jogi megközelítése sem állja meg maradéktalanul a helyét, ugyanis nem állami, hanem királyi magánbirtokról van szó. Koyander ezzel nem értett egyet, nem tudott állást foglalni a tulajdonjogi vitában, de a szerb agressziót elítélte.¹⁵⁷ Mindent összevetve a szófiai konferencián a Monarchia Szerbia, míg Oroszország Bulgária álláspontját képviselte, ezért az emigráns-kérdésről és a határincidensről sem sikerült konszenzust kialakítani.

III/5. A belgrádi konferencia (1884. július 3. – július 26.)

Június 30-án a Szófiában már alkalmazott *modus procedendi* végrehajtásáról kapott instrukciót Bray, Persiani és Schiessl.¹⁵⁸ Kálnoky egy másik levelében azt kérte Schiessltől, hogy „(...) a Milán király iránti barátságunk és a bolgár kormányzati szervek megbízhatatlanságáról és kétszínűségéről való teljes meggyőződésünk arra késztet bennünket, hogy Szerbia jogosnak bizonyult követelései megfelelő kielégítést kapjanak. (...) Kérem, ne engedje, hogy Persiani úr eltérítse német kollégáját az objektív értékeléstől (...).”¹⁵⁹ Ezen a ponton érdemes megjegyeznünk, hogy a belgrádi francia és angol követ rendelkezett olyan utasításokkal, hogy vegyenek részt a konfliktuskezelésben, viszont Kálnoky ezt mereven

¹⁵⁵ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 30. Juni 1884. No. 63. In: Ibid.

¹⁵⁶ Biegeleben an Kálnoky, Tirnovo, 10. Juli 1884. In: Ibid.

¹⁵⁷ Biegeleben an Kálnoky, Sofia, 30. Juni 1884. No. 64. In: Ibid.

¹⁵⁸ Kálnoky an Wolkenstein und Széchényi, Wien, 30. Juni 1884. In: Ibid.; Kálnoky an Schiessl, Wien, 30. Juni 1884. In: Ibid.

¹⁵⁹ Kálnoky an Schiessl, Nisch, 1. Juli 1884. In: Ibid.

elutasította.¹⁶⁰ Mindebből jól látszik, hogy az osztrák-magyar külügyminiszter úgy gondolta, hogy a Balkán kizárólag Ausztria-Magyarország és az Orosz Birodalom érdekszférája, csak a három császári hatalomnak engedett beleszólást a rendezésbe.

A három diplomata először július 3-án konzultált, Belgrádban. Persiani továbbra sem támogatta azt, hogy együttműködésük csak javaslatként jelentsen Szerbiának és Bulgáriának, mindazonáltal a Girsztől kapott utasítások nyomán július 6-án elfogadta az eljárást.¹⁶¹ A szerb kormány azonban a kérdésekhez kapcsolódó szerb kormányzati dokumentációt nem bocsátotta a diplomata rendelkezésére az előre meghatározott időpontban, vagyis július 3-án.¹⁶² Girsz úgy értelmezte a helyzetet, hogy Garašanin manipulálja az iratokat és ezért húzza az időt.¹⁶³ Valójában a belgrádi konferenciával párhuzamosan zajlott a skupština, ahol az ország konszolidációja szempontjából fontos kérdéseket tárgyaltak és a szerb kormány erre összpontosított.¹⁶⁴ Az orosz diplomáciával ellentétben Kálnoky nem sürgette a szerb miniszterelnököt, ugyanis így Schiessl tanulmányozhatta a Szófiában sikertelen egyeztetés dokumentumát.¹⁶⁵ A szerb kormány a vonatkozó iratokat július 24-én bocsátotta a három diplomata rendelkezésére.¹⁶⁶ A belgrádi konferencia a német követség épületében zajlott.¹⁶⁷ A szerb memorandum világosan megfogalmazta Belgrád követeléseit: elsőként az emigránsok eltávolítását a határ menti területekről, majd a bolgár határőrség kivonását a Bregovo melletti rétről, végül pedig annak elismerését, hogy a kérdéses terület a királyság szerves részét képezi.¹⁶⁸ Az első ponttal kapcsolatban a diplomata az emigránsok két kategóriáját különböztették meg: a Szófiában és a Vidinben, valamint a határ mentén élőket. Úgy gondolták, hogy a nagyobb bolgár településeken a hatóságok kontroll alatt tudják tartani az emigránsokat, így nem jelentenek veszélyt Szerbiára. A határ menti sávban letelepült menekültek viszont fenyegetik Szerbia közbiztonságát, ennek megfelelően jogosnak ítélték a szerb követeléseket, és ez utóbbiak esetében az internálást javasolták.¹⁶⁹

A Bregovo melletti rét birtoklásának kérdésében megoszlottak a vélemények. Bray és Schiessl a berlini szerződés 36. cikkelyére hivatkozva a Timok-folyó régi medrét tekintették a

¹⁶⁰ London és Párizs, mint a berlini szerződést aláírók részt kívántak venni a konfliktus feloldásában. Ezen kívül a William E. Gladstone vezette kabinetnek sem volt érdeke, hogy megerősödjön az orosz befolyás Bulgáriában és Pétervár veszélyt jelentsen a keleti tengerszorosokra. Lásd: Schiessl an Kálnoky, Belgrad, 8. Juli 1884. No. 43A. In: Ibid.

¹⁶¹ Wolkenstein an Kálnoky, St. Petersburg, 9. Juli 1884. No. 77. In: Ibid.

¹⁶² Schiessl an Kálnoky, Belgrad, [s. d.]. In: Ibid.

¹⁶³ Wolkenstein an Kálnoky, St. Petersburg, 9. Juli 1884. In: Ibid.

¹⁶⁴ Lásd: Petrovich, 1978. 430–435.

¹⁶⁵ Kálnoky an Schiessl, Wien, 11. Juli 1884. In: Ibid.

¹⁶⁶ Schiessl an Kálnoky, Belgrad, 25. Juli 1884. No. 54. In: Ibid.

¹⁶⁷ Schiessl an Kálnoky, Belgrad, 28. Juli 1884. 48B. In: Ibid.

¹⁶⁸ Schiessl an Kálnoky, Belgrad, 25. Juli 1884. No. 54. In: Ibid.

¹⁶⁹ Schiessl an Kálnoky, Belgrad, 28. Juli 1884. 48B. In: Ibid.

szerb–bolgár határnak, Kraljeva Livadat pedig Szerbia részeként interpretálták. Persiani azonban felhívta a figyelmet arra, hogy ha a Timok folyó régi medrét tekintik határnak, akkor a bolgárok is követelhetnek területeket Szerbiától, s ebben az esetben Bulgária jóval nagyobb kompenzációt követelhet, mint jelen esetben Belgrád.¹⁷⁰ Ezen a ponton érdemes kiemelni, hogy a szófiai konferencia esetében nem találtunk olyan forrást, amely a diplomaták és a bolgár kormány érintkezéséről adott volna számot. Jelen esetben Garašanin folyamatosan kapcsolatban állt Schiessl-lel. A szerb miniszterelnök már azzal is megelégedett volna, ha az osztrák-magyar diplomácia kiharcolja, hogy a terület Szerbiáé, Bulgária pedig elismeri, hogy tévedett. Ebben a kontextusban Schiessl felvetette a határkiigazítás lehetőségét, ám ezt Garašanin utasította el, ugyanis véleménye szerint Bulgária visszaélne Szerbia jóindulatával. Ennek ellenére hajlandónak mutatkozott arra, hogy a szerb–bolgár kapcsolatok javulása esetén, az uralkodó kezdeményezése által egy *közös bizottság* rendezze a határok sorsát.¹⁷¹ Lényegében a szófiai konferenciával ellentétben a belgrádi tanácskozás *részleges konszenzushoz* vezetett azzal, hogy az emigránskérdésben az orosz és az osztrák-magyar diplomáciának sikerült megegyeznie. Mindenesetre a két konferencia anyaga lehetőséget teremtett a végső fórumnak tekintett berlini konferencia összehívásához.

III/6. A berlini konferencia (1884. augusztus 7.)

Kálnoky és Girsz állásfoglalása szerint a szófiai és a belgrádi konferencia kudarcot vallott,¹⁷² azonban Otto von Bismarck kontroll alatt tudta tartani az eseményeket. Augusztus 7-én Berlinben a német kancellár, az orosz és az osztrák-magyar nagykövet vette górcső alá a szófiai és a belgrádi jelentéseket.¹⁷³ Az egyeztető fórumon külön vizsgálták a menekültkérdést és a bregovói határkérdést, ahol elsőként az emigránsok kérdését vitatták meg. Nyikolaj Alekszejevics Orlov berlini orosz nagykövet szerint a bolgár kormány „(...) *összhangban a jó szomszédsági kapcsolatokkal segítséget nyújtott a politikai menekülteknek úgy, hogy közben határa megerősítésével növelte Szerbia közbiztonságát.*”¹⁷⁴ Gróf Széchenyi Imre berlini osztrák-magyar nagykövet ellenindítványt nyújtott be, aki a belgrádi konferencia dokumentációjára hivatkozva a szerbiai közbiztonsággal és stabilitással nem tartotta

¹⁷⁰ Uo.

¹⁷¹ Schiessl an Kálnoky, Belgrad, 28. Juli 1884. 48C. In: Ibid.

¹⁷² Kálnoky an Széchenyi, Wien, 1. August. 1884. In: Ibid.; Kálnoky an Wolkenstein, Wien, 3. August. 1884. In: Ibid.

¹⁷³ Széchenyi an Kálnoky, Berlin, 7. August 1884. No. 130. In: Ibid.

¹⁷⁴ Széchenyi an Kálnoky, Berlin, 7. August 1884. No. 131. In: Ibid.

összeegyeztethetőnek az emigránsok bulgáriai tevékenységét.¹⁷⁵ Ezen a ponton Bismarck Szerbiának adott igazat, álláspontját pedig azzal indokolta, hogy a semleges német követ is az emigránsok megmozdulásairól számolt be. Szófiában Biegeleben és Koyander nem tudott egyezsége jutni a kérdésben, mindazonáltal Belgrádban egységesen Bulgáriát marasztalták el, így Bismarck utóbbi jegyzőkönyvet tekintette mérvadónak.¹⁷⁶

Az emigráns kérdés tárgyalása után a bregovói határincidenst vizsgálták. Bismarck szerint kétség sem férhetett ahhoz, hogy 1833 és 1884. június 3-a között a szóban forgó terület Szerbiához tartozott, ugyanis az értelmezése szerint a Timok folyó régi medre szolgált államhatárként. A német kancellár a *status quo* megsértéséért Bulgáriát tette felelőssé,¹⁷⁷ véleménye szerint *„Javasolni kellene a határ végleges kiigazítását, így rendezve a vitatott terület(ek) jogi hovatartozását, ami történhet megváltás, kártalanítás vagy egyszerű területcsere útján.”*¹⁷⁸ Az osztrák-magyar nagykövet szerint azonban mivel Bulgária lépett fel agresszorként a konfliktusban, ezért Szerbia „kárpótlásként” megkaphatná a területet, anélkül, hogy a szófiai kormány bármilyen kompenzációt kapna, amit Bismarck elutasított.¹⁷⁹

A rendelkezésre álló források tehát arra utalnak, hogy Bismarck a belgrádi kormánynak adott igazat a menekültkérdésben, ugyanakkor a területi rendezés során Bulgária is remélhetett földterületet. Széchényi távirata szerint Bismarck így próbálta bizonyítani elköteleződését Ausztria-Magyarország felé, valamint lehetőséget adott arra is, hogy *„Milán lássa az osztrák-magyar politika előnyeit.”*¹⁸⁰ Az orosz diplomácia nem üdvözölte a bismarcki politikát. A tárgyalást követően másnap, augusztus 8-án Orlov sietve távozott Németországból,¹⁸¹ így a berlini szerb–bolgár konferenciát – Kálnoky sajnálatára – elhalasztották.¹⁸²

¹⁷⁵ Széchényi an Kálnoky, Berlin, 7. August 1884. No. 132. In. Ibid.

¹⁷⁶ Széchényi an Kálnoky, Berlin, 7. August 1884. No. 133. In. Ibid.

¹⁷⁷ Széchényi an Kálnoky, Berlin, 7. August 1884. No. 134. In. Ibid.

¹⁷⁸ Széchényi an Kálnoky, Berlin, 7. August 1884. No. 135. In. Ibid.

¹⁷⁹ Széchényi an Kálnoky, Berlin, 7. August 1884. No. 136. In: Ibid.

¹⁸⁰ Széchényi an Kálnoky, Berlin, 12. August. No. 140. In: Ibid.

¹⁸¹ Széchényi an Kálnoky, Berlin, 9. August 1884. No. 139. In: Ibid.

¹⁸² Kálnoky an Széchényi, Wien, [s. d.], No. 54. In. Ibid.

IV. KONKLÚZIÓ ÉS KITEKINTÉS

A kutatás során arra a megállapításra jutottam, hogy a Monarchia erősödő, Oroszország pedig csökkenő balkáni befolyása következtében a két ország diplomáciájában más jellegű kríziskezelés figyelhető meg. Véleményem szerint az alkalmazott módszereket meghatározta, hogy míg a pétervári kormányzat a bulgáriai orosz befolyás helyreállítását, addig a bécsi kabinet a Monarchia balkáni pozícióinak kiszélesítését célozta. Az eszközök és a motivációk differenciáltsága mellett fontos hangsúlyozni, hogy az adott körülmények között Kálnoky és Girsz a balkáni status quo fenntartására egyaránt törekedett, s ez már a timoki felkelés és az emigráns-kérdés kezelésében is megfigyelhető volt.

A timoki felkelés során az érintett nagyhatalmak *passzivitása* volt meghatározó, noha Kálnoky nem ellenezte a szerb hadsereg közbeavatkozását. Az osztrák-magyar, a német és az orosz diplomácia Belgrádban egyaránt a megtorlás mérséklését szorgalmazta, de a *diplomáciai úton történő rendezésre* nem került sor. A fordulat akkor következett be, amikor Bécsbe az emigránsok újbóli szervezkedéséről és a felkelések újbóli kialakulásáról érkezett hír. Ezen a ponton a bécsi kormányzat a *fegyveres intervenció* mellett döntött, aminek célja Milán trónon tartása és így a Monarchia szerbiai befolyásának megőrzése volt.

A Monarchia balkáni fegyveres beavatkozásának lehetősége hatással volt az orosz diplomácia konfliktuskezelési eszköztárának átalakulására. Girsz kezdeményezésére az 1884. március 27-én meghosszabbított három császár szövetségének szerződésében rögzítették, hogy a balkáni status quo megváltoztatása esetén az aláíró hatalmaknak minden esetben konzultálnia kell, így Girsz a balkáni válságok során a *diplomáciai úton történő tárgyalást* helyezte előtérbe.

Szerbia és Bulgária konfrontációjának kialakulása és egy esetleges balkáni válság eszkalálódása a három császár szövetségének közbeavatkozását eredményezte. Szerbia, mivel az emigráns-kérdésben nem kapott konkrét támogatást Bécsből, és Bulgáriával sem sikerült diplomáciai úton megegyeznie, ezért a két ország között 1878 óta napirenden lévő határviták kiélezésével, a bregovói rét elfoglalásával eszkalálta a válságot. Az ügy megoldásában az első lépést Kálnoky tette meg, aki a szerbiai politikai, valamint a bulgáriai gazdasági befolyása révén mindkét állam tekintetében *önállóan* próbálta feloldani a krízist. Kálnoky Belgrádban és Szófiában a konfliktus megelőzése érdekében próbált beavatkozni, de azt nem tagadta, hogy a kialakult helyzetért a bolgár kormányt tartja felelősnek. Mindebből arra következtethetünk, hogy a Monarchia szerette volna befolyását Bulgáriában is érvényesíteni, vagyis az említett államokat a saját érdekszférájának tekintette. Ezzel szemben láthattuk, hogy

Girsz a bolgár kormány támogatásával a konfliktust gerjesztette. Ennek háttérében az állt, hogy Girsz ugyan el akarta kerülni egy újabb balkáni válság kialakulását, de a bolgár álláspont képviselője a nagyhatalmi közvetítés során kiváló lehetőséget teremtett a bulgáriai orosz befolyás megerősítésére, ezért Girsz informálisan a három császár szövetségének közvetítését kezdeményezte.

A három császár szövetségének közvetítését végül Bismarck indítványozta. Egyrészt el akarta kerülni Bécs és Pétervár súrlódásának lehetőségét és a szövetség felbomlását. A Bismarck által kidolgozott eljárásrend biztosította (volna) a nagyhatalmi mediáció során a semleges álláspontot azzal, hogy az emigráns-kérdést és a határvitát a nagyhatalmak képviselői Szófiában és Belgrádban külön-külön megvitatják. Azzal, hogy Kálnoky Nagy-Britanniát és Franciaországot nem engedte részt venni a közvetítésben kifejezésre juttatta, hogy a Balkánt kizárólag a Monarchia és Oroszország érdekszférájának tekinti.

Szerbia és Bulgária nem vehetett részt a tárgyalásokon, csupán a konfliktushoz kapcsolódó dokumentumaik közzétételével képviselheték magukat. A tárgyalásokon egyik kérdésben sem sikerült megegyezni, ugyanis Bécsben a belgrádi, míg Pétervárott a szófiai álláspontot támogatták. A szófiai és a belgrádi konferencia anyagai alapján összehívott berlini egyeztetés, noha kompromisszumot hozott azzal, hogy az emigránsokat csak a határmenti területekről kellett internálni és a határvitában is területi kompenzációt vagy megváltást írt elő, de ez nem volt teljesen összhangban a bolgár érdekekkel, így az orosz diplomácia nem volt hajlandó folytatni a tárgyalásokat. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy Bécs és Pétervár a balkáni kisállamok céljait a vizsgált időszakban csak addig a pontig támogatták, amíg az a saját törekvéseiket és politikai befolyásukat szolgálta, de egyik fél sem vállalta egymással szemben a nyílt konfrontációt. A további közvetítés lehetőségét a három császár 1884. szeptember 15–17-i skiernievicei találkozásán elvetették és a rendezést a két vitás félre bízták.¹⁸³ Ezt követően a szerb–bolgár kétoldalú tárgyalások nem hoztak eredményt, a bregovói határvitát csak 1888-ban, brit–osztrák–magyar közvetítés után sikerült rendezni, azonban az események feltárásához újabb kutatások szükségesek.¹⁸⁴

Összességében azt mondhatjuk, hogy egy kis balkáni incidensben sem sikerült a nagyhatalmaknak konszenzust kialakítani, ami véleményem szerint pontosan rámutat arra, hogy a három császár szövetsége miért nem volt működőképes. Úgy vélem, hogy a legfőbb problémát az jelentette, hogy egyik fél sem vonta le a konfliktus sikertelen kezeléséből eredő konzekvenciákat, aminek súlyos következményei lettek az ún. második keleti válság (1885–

¹⁸³ Dok. 233. Bismarck an Wilhelm I. 29. September. 1884. In: DGW/1884–1885. 323–325.

¹⁸⁴ Például a HHStA PA/XV 86 – Bregovo-Affaire (1885–1888) dobozának áttekintése.

1888) idején. A dolgozat rávilágított arra, hogy a hazai és a nemzetközi szakirodalomban a két nagyhatalom konfliktuskezelési eszköztárának a vizsgálata kevésbé feltárt, ezért a kutatás időintervallumának kiszélesítésével új szempontokat lehetne adni a Monarchia és Oroszország balkáni politikájának értelmezésébe.

V. BIBLIOGRÁFIA

V/1. Kiadatlan levéltári források

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Bécs)

HHStA PA/I 460.	Diplomatie und Außenpolitik 1848–1918 – Politisches Archiv – Allgemeines und Österreich-Ungarn/Geheime Akten (1839–1918) – Geheime Liassen XII. Drei-Kaiser-Bündnis 1884.
HHStA PA/X 13.	Diplomatie und Außenpolitik 1848–1918 – Politisches Archiv – Russland – Protocolles aus Russland 1884–1885.
HHStA PA/XV 20.	Diplomatie und Außenpolitik 1848–1918 – Politisches Archiv – Bulgarien – Berichte 1883.
HHStA PA/XV 85.	Diplomatie und Außenpolitik 1848–1918 – Politisches Archiv – Bulgarien – Liasse III. Bregovo-Affaire (1884)
HHStA PA/XIX 17.	Diplomatie und Außenpolitik 1848–1918 – Politisches Archiv – Serbien – Berichte, Weisungen, Varia 1883.
HHStA PA/XL 55.	Diplomatie und Außenpolitik 1848–1918 – Politisches Archiv – Interna – Vorträge und Allerhöchste Handschreiben 1879–1890.

V/2. Kiadott források

DGW/1884–1885	Otto von Bismarck. Die Gesammelte Werke. Schriften 1884–1885. (Hrsg.): Afflerbach, Holger – Canis, Konrad – Gall, Lothar – Hildebrand, Klaus – Kolb, Eberhard., Paderborn–München–Wien–Zürich, 2011.
GP/3.	Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes. Band 3. Das Bismarckische Bündnissystem. (Hrsg.): Lepsius, Johannes – Mendelssohn Bartholody, Albrecht – Thimme, Friedrich. Berlin, 1922.
Schweinitz, 1929.	Schweinitz, Hans Lothar: Denkwürdigkeiten des Botschafters General von Schweinitz. Berlin, 1929.

- ВПБ/1. Вншната Политика на България. Документи и материали. Том първи 1879–1886. (Ред): Косев, Димитър (и др.). София, 1978.
- ИССД/Петербург/1879–1888. Посланство Краљевине Србије у Петрограду 1879–1888. (Ред): Тимофејев, Алексеј – Милорадовић, Горан. Београд, 2018.
- ИССД/Беч/1878–1891. Дипломатско Представништво Србије у Бечу 1878–1891. (Ред): Перишић, Мирослав (и др.). Београд, 2020.
- V/3. Monográfiák
- Böttcher, 2021. Böttcher, Hans-Joachim: Prinz Alexander von Battenberg 1857–1893. [s. l.], 2021.
- Bridge, 1972. Bridge, F. R.: From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866–1914. London–Boston, 1972.
- Demeter, 2016. Demeter Gábor: A Balkán-félsziget és az Oszmán Birodalom III. Társadalmi és gazdasági átalakulások a 18. század végétől a 20. század közepéig: Szerbia, Macedónia, Bosznia. Budapest–Debrecen, 2016.
- Demeter, 2018. Demeter Gábor: A modernizációtól az expanziós törekvésekig, a liberalizmustól a turanizmusig. A balkáni behatolás gazdasági és ideológiai alapjai. Sofia–Budapest, 2018.
- Diószegi, 1987. Diószegi István: A Ferenc József-i kor nagyhatalmi politikája. Budapest, 1987.
- Jelavich, 1958. Jelavich, Charles: Tsarist Russia and Balkan Nationalism. Berkeley, 1958.
- Jelavich, 1977. Jelavich, Charles and Barbara: The Establishment of the Balkan National States, 1804–1920. Seattle–London, 1977.
- Jelavich, 1991. Jelavich, Barbara: Russian Balkan Entanglements. Cambridge, 1991.
- Medlicott, 1956. Medlicott, W. N.: Bismarck, Gladstone and the Concert of Europe. London, 1956.
- Ormos–Majoros, 2003. Ormos Mária–Majoros István: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Budapest, 2003.

- Palotás, 1982. Palotás Emil: Az Osztrák-Magyar Monarchia balkáni politikája a berlini kongresszus után. 1878–1881. Budapest, 1982.
- Palotás, 1995. Palotás Emil: Machtpolitik und Wirtschaftsinteressen. Der Balkan und Rußland in der österreichisch-ungarischen Außenpolitik 1878–1895. Budapest, 1995.
- Petrovich, 1978. Petrovich, Michael Boro: A History of Modern Serbia (1804–1918). Vol. II. New York, 1978.
- Rauscher, 1993. Rauscher, Walter: Zwischen Berlin und St. Petersburg. Die österreichisch-ungarische Außenpolitik unter Gustav Graf Kálnoky. 1881–1895. Wien–Köln–Weimar, 1993.
- Schrek, 2020. Schrek Katalin: A keleti kérdés válságainak kezelése az angol–oroszl kapcsolatok viszonyrendszerében. Konceptiók, mechanizmusok és azok színterei (1821–1841). Pécs, 2020.
- Windelband, 1942. Windelband, Wolfgang: Bismarck und die europäischen Großmächte 1879–1885. Essen, 1942.
- Вуковић, 1956. Вуковић, Војислав В.: Дипломатска Историја Српско–Бугарско Рата (1885–1886). Београд, 1956.
- Гочев, 2006. Гочев, Янко: Руската империя срещу България. Том 1. София, 2006.
- Јовановић, 1927. Јовановић, Слободан: Влада Милана Обреновића. Књига друга (1878–1889). Београд, 1927.
- Киняпина, 1974. Киняпина, Н. С.: Внешняя политика России второй половине XIX века. Москва, 1974.
- Ковачевић, 2003. Ковачевић, Душко М.: Србија и Русија 1878–1889: од Берлинског конгреса до абдикације краља Милана. Београд, 2003.
- Мишев, 1988. Мишев, Радослав: Австро-Унгарија и България 1879–1894. Политически Отношения. София, 1988.
- Орлик, 1999. Орлик, О. В.: История внешней политики России. Вторая половина XIX. века. Москва, 1999.

- Радев, 1910. Радев, Симеон: Строителите на съвременна България. Том 1. Царуването на кн. Александра. 1879–1886. София, 1910. Online: <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=101&WorkID=4385&Level=1> (Elérés: 2023. január 4.)
- Самарцић, 2006а. Самарцић, Момир: Европа и обележавање граница Србије 1878–1879. Нови Сад, 2006.
- Самарцић, 2008. Самарцић, Момир: Од Сан Стефана до Сливнице. Србија против Бугарске (1878–1886). Нови Сад, 2008.
- Сказкин, 1974. Сказкин, С. Д.: Конец австро–руско–германского союза. Москва, 1974.
- Стателова, 1979. Стателова, Елена: Дипломатията на Княжество България. 1879–1886. София, 1979.
- Хвостов, 1977. Хвостов, В. М.: Проблемы истории внешней политики России. Москва, 1977.
- V/4. Tanulmányok
- Armour, 2014. Armour, Ian D.: „Put Not Your Trust in the Princes”. The Habsburg Monarchy and Milan Obrenović of Serbia (1881–1885). Canadian Slavonic Papers. Vol. 56. No. 3/4. 201–237.
- Bridge, 1989. Bridge, F. R.: Österreich(-Ungarn) unter den Grossmächten. In: Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch (Hrsg.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Die Habsburgermonarchie in System der Internationalen Beziehungen. 1. Teilband. Wien, 1989. 196–373.
- Demeter, 2017. Demeter, Gábor: Geopolitical Aspects of Alliance Politics in the Balkans 1878–1913. In: Uő: Diplomatic Struggle for Supremacy over the Balkan Peninsula (1878–1914). Sofia, 2017. 39–65.
- Djordjević, 1979. Djordjević, Dimitrije: The 1883 Peasant Uprising in Serbia. Balkan Studies 20. 1979. 235–255.
- Lackey, 1992. Lackey, W. Scott: A Secret Austro-Hungarian Plan to Intervene in the 1884 Timok Uprising in Serbia: Unpublished Documents. Austrian History Yearbook, Vol. 23. 1992/1. 149–152.

- Medlicott, 1945. Medlicott, W. N.: Bismarck and the Three Emperors Alliance, 1881–1887. Transactions of the Royal Historical Society. Vol. 27. 1945. 61–83.
- Palotás, 1989. Palotás, Emil: Die Aussenwirtschaftlichen Beziehungen zum Balkan und zu Russland. In: Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch (Hrsg.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Die Habsburgermonarchie in System der Internationalen Beziehungen. 1. Teilband. Wien, 1989. 584–629.
- Peev, 2002. Peev, Gueorgui: Le problème de Bregovo dans les Relations bulgare-serbes. Balkanologie. Vol. VI. 2002/1–2. 29–34.
- Пантев, 1973. Пантев, Андрей: Емигрантското прашање и бугарско–српските одношенија (1883–1886). Векови, 1973. 5–15.
- Самарџић, 2003. Погранични проблеми на српско–бугарској граници у првим годинама после разграничења 1879. године. Пешчаник, 2003/1. 135–146.
- Самарџић, 2006b. Самарџић, Момир: Погранични проблеми у односима Србије и Бугарске 1879–1884. Корени, развој и значај. Историјски Часопис. Књ. LIII. 2006. 195–216.